

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

[૨૦૧૫] ૧૦ એસ.સી.આર. ૮૮૦

સર્વ કેરળ ઑનલાઈન લોટરી વેપારીઓ એસોસિએશન

વિરુદ્ધ

કેરળ રાજ્ય અને અન્ય.

(સીવીલ અપીલ નં. ૩૫૧૮ / ૨૦૦૭)

૦૫ નવેમ્બર, ૨૦૧૫

[એચ.એલ. દત્ત, સી.જે.આઈ., આર.કે. અગ્રવાલ અને અરુણ મિશ્રા,

ન્યાયમૂર્તીશ્રી]

લોટરીઓ (નિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮: કલમ ૫ – ઓનલાઈન લોટરી પર પ્રતિબંધ – તા. ૨૭.૦૧.૨૦૦૫ ની અધિસૂચના દ્વારા, કેરળ રાજ્ય સહિત દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કાગદી લોટરીઓના વેચાણને અનુમતિ આપતાં, તેમજ દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર લાદવામાં આવેલ પ્રતિબંધ યથાવત્ રાખતાં, અને કેરળ રાજ્યના પ્રદેશને ઓનલાઈન, ઈન્ટરનેટ અને કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ લોટરીમુક્ત ક્ષેત્ર જાહેર કરતાં – શું રાજ્ય સરકાર કાગદી લોટરી અને ઓનલાઈન લોટરી વચ્ચે ભેદભાવ કરી શકે – ઠરાવાયું: રાજ્ય સરકાર કોઈ નિશ્ચિત પ્રકારની લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે તેવી સક્ષમ છે – તેનો અર્થ એ છે કે કોઈ નિશ્ચિત લોટરી પ્રતિબંધનો વિષય બની શકે – બીજા શબ્દોમાં, તમામ પ્રકારની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવો આવશ્યક નથી – નિયમો, ૨૦૧૦ ના નિયમ ૩ થી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઓનલાઈન લોટરીને કાગદી લોટરીથી અલગ લોટરી તરીકે ગણવામાં આવી છે અને તે પોતે જ એક અલગ વર્ગ છે – તેથી, રાજ્ય સરકાર ઓનલાઈન લોટરીના વેચાણ પર અલગથી પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, કારણ કે ઓનલાઈન લોટરી લોટરીનો એક વિશિષ્ટ વર્ગ છે, જે કાગદી લોટરીઓથી ભિન્ન અને અલગ છે – આથી, રાજ્ય સરકારને તેની રાજ્યસીમામાં ઓનલાઈન લોટરીઓ અથવા ઈન્ટરનેટ લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો કલમ ૫ હેઠળ અધિકાર

પ્રાપ્ત છે - ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦ - અનુચ્છેદ ૨૪૬ - લોટરીઓ (નિયમન) નિયમો, ૨૦૧૦ - નિયમો ૨(ઈ), ૩.

અપીલો અને રિટ અરજીને નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

ઠેરવ્યું: ૧. લોટરીઓ (નિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ ની સંબંધિત જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે, ભલે તમામ પ્રકારની લોટરીઓને ઉક્ત અધિનિયમ દ્વારા નિયમિત કરવાના હેતુથી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય, તથાપિ અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો તે સમયે કેન્દ્રીય સરકારના વિચારક્ષેત્રમાં ઓનલાઈન લોટરીઓ નહોતાં. ઓનલાઈન લોટરીઓ ભારતમાં તાજેતરના સમયમાં લોકપ્રિય બન્યાં અને કોઈપણ સ્થિતિમાં અધિનિયમના અમલ બાદ લોકપ્રિય થયાં; અને એ જ કારણસર ભારત સરકારે ૨૦૧૦ ના નિયમો ઘડતાં ‘ઓનલાઈન લોટરીઓ’ ની વિશેષ રીતે વ્યાખ્યા કરી. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અધિનિયમની યોજના સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે તે તબક્કે સરકારનું ધ્યાન તમામ પ્રકારની કાગળ આધારિત લોટરીઓ પર હતું. ઓનલાઈન લોટરીના કાર્યસ્વરૂપ અંગે કરાયેલ દલીલના સંબંધમાં; ટર્મિનલ પર ટિકિટોના મુદ્રણમાં કોઈપણ પ્રકારની હેરફેર કરી શકાય છે. ગ્રાહકને એ જાણ થઈ શકતી નથી કે ટિકિટ કેન્દ્રીય સર્વર તરફથી મળેલા આદેશના આધારે ટર્મિનલ પર છપાઈ છે કે નહીં. સિક્કિમ રાજ્યને સમગ્ર ભારતમાં આવેલા તેના હજારો ટર્મિનલો ઉપર કોઈ નિયંત્રણ નથી. અધિનિયમની કલમ ૪(એચ) મુજબ, અઠવાડિયામાં એક વખત ડ્રો યોજાવાનો હોવો જોઈએ.

તેનો અર્થ એ થાય છે કે ભાગ્ય અજમાવનાર વ્યક્તિ ટિકિટ ખરીદ્યા પછી ડ્રોના પરિણામની રાહ જોવા માટે એક અઠવાડિયાનો વિરામકાળ મેળવશે. પરંતુ, ઓનલાઇન લોટરીઓની યોજનામાં ઘણી લોટરીઓ એકસાથે ચલાવવામાં આવે છે. તેથી, ઘણી લોટરીઓ યોજવાથી એક જ દિવસે થોડા મિનિટોના અંતરે અનેક ડ્રો થઈ શકે છે અને સહેલાઈથી ભ્રમિત થનારા લોકો સતત જોડાયેલા જ રહેશે અને તેની સમગ્ર બચત સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી વારંવાર ટિકિટો ખરીદવાની દરેક સંભાવના રહેશે. તેથી, જો સરકાર જાહેર હિતમાં ઓનલાઇન લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય કરે, તો તેવા નિર્ણયમાં આ અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવો નહીં, જો સુધી તે માટે પ્રબળ આધાર ન હોય. જુગાર જેવી અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિને દબાવવા માટે રચાયેલ આ સ્વરૂપના કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે, આ અદાલતે હેતુલક્ષી અર્થઘટનની સંકલ્પનાને સ્વીકારવી જોઈએ અને શક્ય હોય તો જુગારના દોષથી લોકોને બચાવવાના હેતુવાળી અધિસૂચનાને માન્ય રાખવી જોઈએ. આ સામાન્ય રીતે સ્વીકારેલ બાબત છે કે લોટરી જુગારનો એક પ્રકાર છે. અતિ પ્રાચીન સમયથી તમામ સભ્ય સમાજોમાં જુગારને વિનાશક દુર્વ્યસન માનવામાં આવ્યું છે. [પરિચ્છેદો ૨૪-૨૬] [૯૧૮-એચ; ૯૧૯-એ-એફ]

વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝેસ, બટરવર્થ્સ, ૩ર્ડ એડિશન, પાનું ૭૧ પર – ઉલ્લેખિત.

૨. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૪૬(૧) સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ (યુનિયન યાદી)માં ગણાવાયેલા વિષયો સંબંધે કાયદા બનાવવાની સંસદની વિશિષ્ટ સત્તા વિષે પ્રાવધાન કરે છે. બંધારણની કલમ ૨૪૬(૨) મુજબ, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ (સમવર્તી યાદી)માં ગણાવાયેલા કોઈપણ વિષય સંબંધે કાયદા બનાવવાની સત્તા સંસદ તેમજ કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભા બન્નેને છે. જોકે, બંધારણની કલમ ૨૪૬(૩) મુજબ, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૨ (રાજ્ય યાદી)માં ગણાવાયેલા વિષયો સંબંધે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા રાજ્યની વિધાનસભાને છે. ઉપરાંત, લોટરી સંબંધિત વિશિષ્ટ પ્રવેશિકા રહેલી હોવાથી, લોટરી વિષે વિધાન કરવાની સત્તા સંસદના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રાધિકારમાં આવશે, ભલે તે જુગારનું એક સ્વરૂપ હોય અને સામાન્ય રીતે યાદી ૨ (રાજ્ય યાદી)ની મુદ્દા નં. ૩૪ હેઠળ આવરી લેવામાં આવતી હોય. સંસદે, યાદી ૧ (યુનિયન યાદી)ની મુદ્દા નં. ૪૦ મુજબ લોટરી વિષે કાયદો બનાવવાની પોતાની નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ ઘડ્યો. અધિનિયમની કલમ ૩ એ આદેશ આપે છે કે, કલમ ૪માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, કોઈપણ રાજ્ય સરકાર કોઈ લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન કરશે નહીં. કલમ ૪માં ગણાવેલી શરતોને આધીન રહી, રાજ્ય સરકારને લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન આપવા સત્તાધિકૃત કરવામાં આવી છે. અધિનિયમની કલમ ૧૨માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓના બળે, સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં અધિસૂચના દ્વારા અધિનિયમની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવા નિયમો બનાવી શકે છે. કલમ

૧૨માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓથી પોતાની ઉપર નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં, કેરળ રાજ્યએ "કેરળ પેપર લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) નિયમો, ૨૦૦૫" ઘડ્યા છે. અધિનિયમની કલમ ૧૨માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓના બળે, કેન્દ્રે લોટરી સંબંધે વિધાન કરવાની પોતાની સત્તા રાજ્યોને પ્રત્યાયોજિત કરી છે અને વધુમાં અધિનિયમની કલમ ૫માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓના બળે અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવા અંગે પણ વિશિષ્ટ પ્રત્યાયોજન છે. મુખ્ય સત્તાધિકારીની આ વિધાનાત્મક સત્તાનું પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારીને પ્રત્યાયોજન, કેન્દ્ર દ્વારા વિધાનાત્મક સત્તાનો પરિત્યાગ ગણાશે નહીં અને તે કોઈ માર્ગદર્શિકા વિનાનું પણ ગણાશે નહીં; તથા જો સંબંધિત રાજ્ય પોતાની રાજ્યસીમામાં તથા અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ ઉપર પણ પ્રતિબંધ મૂકી શકે, તો તે કાયદેસર રીતે ટકાઉ ગણાશે. અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ બાબતે જે સત્ય છે, તે લોટરીના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકાર બાબતે પણ એટલું જ સત્ય રહેશે, કારણ કે જો પ્રત્યાયોજિત સત્તાનો ઉપયોગ પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી પોતાના રાજ્યમાં અને અન્ય રાજ્યો બાબતે પણ સમાનરૂપે કરી શકે, તો તે સત્તા-પ્રત્યાયોજન માન્ય ઠરાવવામાં આવ્યું છે. આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, જ્યારે કેરળ રાજ્ય પોતાના રાજ્યમાં લોટરીના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારને પ્રતિબંધિત કરી શકે, ત્યારે તે અન્ય કોઈ રાજ્યની આવી લોટરીના વેચાણ ઉપર પણ પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, અને તે કાયદાની નજરે અસ્થિર ગણાશે નહીં કે કાયદા વિરુદ્ધ પણ ગણાશે નહીં. જો લોટરીઓ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતું વિધાન સમાનરૂપે લાગુ કરવામાં આવે, તો તે વિધાનાત્મક

સત્તાના પરિત્યાગનો કેસ નથી અને તે કોઈ માર્ગદર્શિકા વિનાનું પણ ગણાશે નહીં. [પરા ૨૯, ૩૩, ૩૪] [૯૨૧-એ-એચ; ૯૨૨-એ-સી; ૯૩૧-ડી-એચ; ૯૩૨-એ]

૩. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકીના ક્ષેત્રમાં ચાલી રહેલા વિકાસને ધ્યાને લેતાં, સંસદે અધિનિયમ પસાર કર્યો હતો તે સમયે વર્ષ ૧૯૯૮માં ઓનલાઈન લોટરીઓ પ્રચલનમાં નહોતી, છતાં તે પછીના સમયે અસ્તિત્વમાં આવી. આ અદાલતે બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝેસ મામલામાં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતો તે સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલી કાગદી લોટરીઓ પર લાગુ પડશે. તેમાં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતો ઓનલાઈન લોટરીઓ અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીઓને અલગ વર્ગ તરીકે ગણતાં તેમના પર પણ લાગુ પડશે. તેમાં પ્રતિપાદિત કરેલો સિદ્ધાંત એવો છે કે જો રાજ્ય સરકારને અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કોઈપણ લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવો હોય, તો તેને પોતાની લોટરીના વેચાણ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકવો પડશે. તેનું અર્થ એ થાય છે કે જો કોઈ ચોક્કસ રાજ્ય દ્વારા કાગદી લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે, તો તે કાગદી લોટરી પર સમગ્ર રીતે પ્રતિબંધ મૂકવો પડશે. તે જ રીતે, જો કોઈ રાજ્ય દ્વારા ઓનલાઈન અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો હોય, તો તે ઓનલાઈન લોટરી અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરી પર, તે રાજ્ય સહિત તમામ રાજ્યોની લોટરીઓ બાબતે પણ પ્રતિબંધ મૂકવો પડશે. આ દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો, કેરળ રાજ્યને પોતાના રાજ્યમાં ઓનલાઈન અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર હતો અને તેમાં કોઈ ખામી નથી. અધિનિયમની કલમ

પ હેઠળ તેને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓની હદમાં આ સંપૂર્ણપણે આવે છે.

[ફક્કરા ૩૮, ૩૯] [૯૩૫-ડી-એચ; ૯૩૬-એ]

બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝીસ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય. (૧૯૯૯) ૯
એસ.સી.સી. ૭૦૦: ૧૯૯૯ (૨) એસ.સી.આર. ૧૧૧ – પર આધાર રાખવામાં
આવ્યો.

સિનિયર ઇલેક્ટ્રિક ઇન્સ્પેક્ટર અને અન્ય વિ. લક્ષ્મી નારાયણ ચોપરા અને અન્ય
૧૯૬૨ (૩) એસ.સી.આર. ૧૪૬;

સ્ટેટ (શ્રૂ સી.બી.આઇ./ન્યૂ દિલ્હી) વિ. એસ.જે. ચૌધરી (૧૯૯૬) ૨
એસ.સી.સી. ૪૨૮: ૧૯૯૬ (૨) એસ.સી.આર. ૫૫૬;

એસ.આઇ.એલ. ઇમ્પોર્ટ, યુ.એસ.એ. વિ. એકિઝમ એઇઝ્સ સિલ્ક એક્સપોર્ટર્સ,
બેંગલોર (૧૯૯૯) ૪ એસ.સી.સી. ૫૬૭: ૧૯૯૯ (૨) એસ.સી.આર. ૯૫૮ –
નો સંદર્ભ લેવાયો.

ચુકાદા સંદર્ભ

૧૯૯૯ (૨) એસ.સી.આર. ૧૧૧ પર પરા ૫ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૧૯૬૨ (૩) એસ.સી.આર. ૧૪૬ નો સંદર્ભ પરિચ્છેદ ૮ માં લેવાયો

૧૯૯૬ (૨) એસ.સી.આર. ૫૫૬ નો ઉલ્લેખ પરા ૮ માં કરવામાં આવ્યો

૧૯૯૯ (૨) એસ.સી.આર. ૯૫૮ નો પરિછેદ ૮ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

દીવાની અપીલી અધિકારિતા: દીવાની અપીલ નં. ૩૫૧૮ નું ૨૦૦૭

એર્ગ્યુમન્ટ સ્થિત કેરળ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા રિટ અપીલ

નં. ૨૦૧૧ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૨૩.૦૫.૨૦૦૬ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી

સાથે

સી.એ. નં. ૩૫૧૮ અને ૩૫૨૦ સન ૨૦૦૭

ડબલ્યુ.પી. (સી) નં. ૬૪૧/૨૦૦૭ અને ૨૩૩/૨૦૧૦

અપીલકર્તાઓ તરફથી નિખિલ નચ્ચર. અપીલકર્તા સ્વયં હાજર.

લિઝ મેથ્યુ, અર્પુથમ અરુણા એન્ડ કંપની, ગોપાલ સિંહ, ઋતુરાજ બિસ્વાસ,

વર્ષા પોદ્ધાર, શ્રીકાંત એન. તેરદાલ, ટી.સી. શર્મા, સામાવાળાઓ તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

આર.કે. અગ્રવાલ, ન્યાયમૂર્તિશ્રી.

સીવીલ અપીલ નં. ૩૫૧૮-૩૫૨૦

૧. આ અપીલો કેરળની વડી અદાલત, એર્નાકુલમ ખાતેની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા રિટ અપીલ નં. ૨૦૧૧, ૨૦૧૨ અને ૨૨૩૫ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૨૩.૦૫.૨૦૦૬ના રોજ આપવામાં આવેલા સામાન્ય અંતિમ ચુકાદા અને આદેશ સામે દાખલ કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા વડી અદાલતે અહીંના અપીલકર્તાઓ દ્વારા વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે રિટ અરજી (સી) નં. ૧૪૪૯૫, ૧૬૦૬૩ અને ૧૯૫૮૨ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૨૭.૦૭.૨૦૦૫ના રોજ આપેલા ચુકાદા અને આદેશ વિરુદ્ધ દાખલ કરેલી અપીલો ફગાવી દીધી હતી।

૨. સંક્ષિપ્ત તથ્યો:

(એ) કેરળ રાજ્યએ, લોટરીઝ (નિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ ની કલમ ૫ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, તા. ૧૩.૦૧.૨૦૦૫ ની સૂચના દ્વારા (સંક્ષેપમાં 'અધિનિયમ'), કેરળ રાજ્યમાં અન્ય રાજ્ય સરકાર દ્વારા બજારમાં મૂકાતી અને વેલ્ડિંગ મશીનો, ટર્મિનલો, ઇલેક્ટ્રોનિક મશીનો મારફતે સંચાલિત બધી કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ તેમજ ઇન્ટરનેટ મારફતે વેચાતી ટિકિટોના વેચાણને તાત્કાલિક અસરથી પ્રતિબંધિત કર્યો અને જાહેર કર્યું કે રાજ્ય હવે પછી લોટરી-મુક્ત ક્ષેત્ર રહેશે.

(સી) કેરળ રાજ્યએ, તા. ૨૭.૦૧.૨૦૦૫ની જાહેરાતમાં આંશિક ફેરફાર કરતાં, તા. ૨૨.૦૪.૨૦૦૫ની અનુગામી જાહેરાત જાહેર કરી, જેના દ્વારા કેરળ રાજ્ય સહિત દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કાગળની લોટરીઓના વેચાણને મંજૂરી આપવામાં આવી અને દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ તથા ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર લાદવામાં આવેલ પ્રતિબંધ યથાવત્ અમલમાં રહ્યો, અને કેરળ રાજ્યના પ્રદેશને ઓનલાઈન, ઇન્ટરનેટ અને કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ લોટરીમુક્ત વિસ્તાર જાહેર કરવામાં આવ્યો.

(ડી) કાગળની લોટરીઓ અને ઓનલાઈન લોટરીઓ વચ્ચે ભેદભાવ કરતી તા. ૨૨.૦૪.૨૦૦૫ ની સૂચના થી અસંતોષ પામી, ઓલ કેરળા ઓનલાઈન લોટરી ડીલર્સ એસોસિએશન, સ્ટેટ ઓફ સિક્કિમ તથા એક શ્રીકલા અને અન્યોએ અનુક્રમે વડી અદાલત સમક્ષ રિટ અરજી (સી) નં. ૧૯૫૮૨, ૧૪૪૯૫ અને ૧૬૦૬૩ સન ૨૦૦૫ દાખલ કરી હતી.

(ઈ) વડી અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે, તા. ૨૭.૦૭.૨૦૦૫ ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, રિટ અરજીઓ નામંજૂર કરી હતી.

(એફ) વિજ્ઞાન એકલ ન્યાયાધીશના નિર્ણયથી અસંતોષ અનુભવી, તેમાંના અરજદારોએ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ રિટ અપીલ નં. ૨૦૧૧, ૨૦૧૨ અને ૨૨૩૫ સન ૨૦૦૫ રજૂ કરી.

(જી) વિભાગીય ખંડપીઠે, તા. ૨૩.૦૫.૨૦૦૬ના સંયુક્ત ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, અપીલો ફગાવી દીધી.

(એચ) ઉક્ત આદેશ વિરુદ્ધ, અપીલકર્તાઓએ આ અદાલત સમક્ષ વિશેષ અનુમતિ દ્વારા આ અપીલો દાખલ કરી છે.

રિટ અરજી (સી) નં. ૬૪૧ ઓફ ૨૦૦૭ અને ૨૩૩ ઓફ ૨૦૧૦

(એ) એક નિભાષ કર્મકાર-આ અહીંના અરજદાર છે-એમણે લોકહિતમાં ઉપરોક્ત અરજીઓ એ આક્ષેપ સાથે દાખલ કરી છે કે સિક્કિમ, નાગાલેન્ડ અને ગોવા રાજ્યો અધિનિયમની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ લોટરીનો વ્યવસાય ચલાવી રહ્યા છે, જે સમગ્ર સમાજ માટે હાનિકારક છે.

(બી) આ અદાલતે, રિટ અરજી (સી) નં. ૬૪૧ ઓફ ૨૦૦૭ માં તા. ૨૭.૧૧.૨૦૦૮ ના આદેશ દ્વારા, રાજ્યને એ બાબત સ્પષ્ટ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો કે શું સિક્કિમ રાજ્ય અધિનિયમની કલમ ૪ ની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ લોટરીનો વ્યવસાય ચલાવી રહ્યું છે કે કેમ. ઉપરોક્તના પ્રતિસાદરૂપે, રાજ્ય સરકારે તા. ૧૦.૧૨.૨૦૦૮નું સોગંદનામું આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરીને

અહીંના અરજદાર દ્વારા કરાયેલા તમામ અનિયમિતતાઓના આક્ષેપોનો ઇનકાર કર્યો હતો અને રાજ્યમાં લોટરીનો વ્યવસાય પૂર્વવર્તી નિયમો અને વિનિયમોને અનુરૂપ છે તે દર્શાવવા માટે અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ તેમજ સિક્કિમ ઓનલાઈન નેટવર્ક લોટરી નિયમો, ૨૦૦૧ નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

(સી) આ અદાલતે, તા. ૨૧.૦૬.૨૦૧૦ ના આદેશ દ્વારા, રિટ પિટિશન (સી) નં. ૨૦૧૦ ની ૨૩૩ ને રિટ પિટિશન (સી) નં. ૨૦૦૭ ની ૬૪૧ સાથે સંલગ્ન કરી હતી.

૩. પક્ષકારોના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલો દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલો સાંભળી અને અભિલેખોનું પરિશીલન કર્યું. કારણ કે આ અપીલો અને અરજીઓમાં કાયદા અને હકીકતોનો એક સામાન્ય પ્રશ્ન ઊભો થાય છે, તેથી તેમનો આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા નિકાલ કરવામાં આવે છે.

વિચારણા માટેના મુદ્દાઓ:

૪. આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું રાજ્ય સરકાર અધિનિયમની કલમ ૫ ની જોગવાઈના અનુસંધાનમાં કાગળની લોટરી અને ઓનલાઈન લોટરી વચ્ચે ભેદભાવ રાખી શકે.

પ્રતિસ્પર્ધા રજૂઆતો:

પ. અપીલકર્તાઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલે આ અદાલત સમક્ષ દલીલ કરી કે ઓનલાઇન લોટરી પણ અધિનિયમની કલમ ૨(બી) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત થયેલી લોટરી જ છે. તેથી, જો રાજ્ય સરકાર તેને પ્રતિબંધિત કરવા ઇચ્છે, તો તેને કાગળ આધારિત હોય કે ઓનલાઇન, તમામ લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવો જરૂરી છે. આ અદાલતે બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝેસ વિ. યુ.પી. રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૭૦૦ માં કરેલી વ્યાખ્યાના પ્રકાશમાં, અધિનિયમની કલમ ૫ મુજબ ઓનલાઇન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પસંદગીપૂર્વક મૂકાયેલો પ્રતિબંધ માન્ય નથી. રાજ્ય સરકારે કાગળ લોટરી અને ઓનલાઇન લોટરી વચ્ચે દોરેલો ભેદભાવપૂર્ણ તફાવત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નો ભંગ કરનાર છે. વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે વિવાદિત અધિસૂચના દુર્ભાવનાથી દૂષિત છે. વધુમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો કે રાજ્ય સરકાર કાગળ લોટરી માફિયાના નિયંત્રણ હેઠળ છે અને તેના પ્રભાવ હેઠળ ઓનલાઇન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. રાજ્ય સરકારને વિવાદિત અધિસૂચના બહાર પાડવાની સત્તા નથી. જુગાર અને સટ્ટાબાજી સંબંધિત યાદી રની પ્રવેશિકા ૩૪ના આધારે રાજ્ય સરકારને લોટરી અંગે કાયદેસર વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા હોવા છતાં, ભારત સરકાર અથવા કોઈ રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ અંગે કાયદો બનાવવાની સત્તા સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ની પ્રવેશિકા ૪૦ના આધારે સંસદ માટે વિશિષ્ટ રીતે અનામત છે. તેથી, અન્ય રાજ્યો દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટરીઓ અંગે કાયદો બનાવવામાં અસમર્થ રાજ્ય સરકારને વિવાદિત અધિસૂચના બહાર પાડવાની કોઈ સત્તા નથી. રાજ્ય

સરકારે વિધાનક્ષેત્રની સત્તા વિના, સંપૂર્ણપણે કપટપૂર્ણ અને સત્તાનો આભાસી ઉપયોગ કરીને ઓનલાઈન લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

૬. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં દર્શાવ્યું કે ઓનલાઈન લોટરી સંસદ અથવા અદાલતના વિચારક્ષેત્રમાં નહોતી એવો વાદ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. અધિનિયમનું અર્થઘટન પરિવર્તિત સમયને અનુરૂપ થાય તે રીતે કરવું પડે. વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, સંસદ વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકીના વધતા વિકાસ તથા આવનારા સમયમાં ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમના ઉપયોગ અંગે સંપૂર્ણપણે અવગત હતી અને તેથી જ, જ્યારે તેણે અધિનિયમની કલમ ૨(બી) હેઠળ 'લોટરી' ની વ્યાખ્યા નિર્ધારિત કરી, ત્યારે તેમાં ભવિષ્યમાં અસ્તિત્વમાં આવી શકે તેવી ઓનલાઈન લોટરી અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીનો પણ સમાવેશ કર્યો હતો. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે અધિનિયમની કલમ ૫ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ રાજ્ય સરકારને તમામ પ્રકારની લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો અધિકાર આપે છે અને તેને ફક્ત ઓનલાઈન અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીઓ પૂરતું મર્યાદિત કરી શકાય નહીં. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે જો એવું માનવામાં આવે કે ઓનલાઈન લોટરી લોટરીઓનો એવો એક વર્ગ છે જેના પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો અધિકાર રાજ્ય સરકારને છે, તો એવો વર્ગીકરણ કરવાનો અધિકાર માત્ર સંસદને જ છે અને કેરળ રાજ્યને એવો કોઈ અધિકાર નથી. તેમના જણાવ્યા મુજબ, કેન્દ્રીય સરકારે અધિનિયમની કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) નિયમો, ૨૦૧૦ (સંક્ષેપમાં 'નિયમો') બનાવ્યા અને નિયમ ૨(ઈ) હેઠળ ઓનલાઈન લોટરીઓની વ્યાખ્યા

પ્રથમ વખત વર્ષ ૨૦૧૦ માં નિર્ધારિત કરી હતી; તેથી રાજ્ય સરકારને વર્ષ ૨૦૦૫ માં ઓનલાઈન લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો કોઈ અધિકાર અથવા અધિકારક્ષેત્ર નહોતો. બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિઝ (ઉપરોક્ત) માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો તમામ પ્રકારની લોટરીઓ પર લાગુ પડશે અને આ અદાલતનો ચુકાદો ફક્ત એટલું કહીને અવગણવામાં આવી શકતો નથી કે તેમાં કોઈ એક કે બીજો મુદ્દો વિચારવામાં આવ્યો નહોતો.

૭. પરિષ્ઠ શીખેલ વકીલે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે આ અદાલતે, બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝેસ (ઉપરોક્ત) માં, રાજ્યને અંકુશરહિત સત્તા સોંપવાથી ઉત્પન્ન થતી અસંવિધાનિકતાની દૂષિતતા પાસેથી અધિનિયમની કલમ પને બચાવવા માટે તેનું સંકુચિત અર્થઘટન કર્યું છે, જેને તે સત્તાના પ્રયોગ માટે માર્ગદર્શક તત્વો ન આપવાને કારણે આવશ્યક વિધાનકાર્યના ત્યાગ તરીકે ગણાવી શકાય. ઉક્ત નિર્ણયમાં, પરિષ્ઠેદ ૮૪ અને ૮૭ માં, નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

૮૪. કલમ ૨(બી) માં લોટરીઓને ચિઠ્ઠી અથવા સંજોગવશાત ઇનામોના વિતરણ માટેની યોજના તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે. આ વ્યાખ્યા પોતે જ સ્વીકારે છે કે રાજ્ય લોટરીઓમાં પણ ઇનામો કોઈ કુશળતા વિના માત્ર સંજોગવશાત મળવાના હોય છે, તેથી તે સ્વભાવથી જુગારરૂપ છે. કલમ ૩ મુજબ, કલમ ૪ ના ખંડો (એ) થી (કે) હેઠળ નિર્ધારિત શરતો સિવાય કોઈ રાજ્ય લોટરીનું આયોજન કરી શકાતું નથી. કલમ ૪ રાજ્ય લોટરીઓ દ્વારા પાલન કરવાની શરતો નક્કી કરે છે. કોઈ રાજ્ય લોટરી શરૂ કરવી કે નહીં તે દરેક રાજ્યની નીતિ પર છોડવામાં

આવ્યું છે, કારણ કે આ અધિનિયમ આ બાબતમાં નિઃશબ્દ છે. એકમાત્ર નિયંત્રણ એટલું છે કે, જો રાજ્ય એવો નિર્ણય કરે, તો તેને કલમ ૪ હેઠળ નક્કી કરેલી શરતોનું પાલન કરવું ફરજિયાત છે. ત્યારબાદ કલમ ૫ આવે છે, જે પડકારનો વિષય છે, જેમાં અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત લોટરી ટિકિટોના વેચાણને પ્રતિબંધિત કરવાની સત્તા રાજ્યને સોંપવામાં આવી છે. જો કોઈ રાજ્ય પોતાની પ્રજાને લોટરી સ્વરૂપના જુગારને આધીન કરવાનું ઇચ્છતું ન હોય, તો અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓને મર્યાદિત કરવાની તેની પાસે સત્તા ન હોત. આ દુષ્પરિણામ દૂર કરવા માટે રાજ્યોને તેમની પોતાની નીતિ અનુસાર તે કરવા સત્તા સોંપણી દ્વારા આપવામાં આવી છે. તેના પરિણામે હવે રાજ્ય સરકાર પોતાના પ્રદેશની અંદર અન્ય દરેક રાજ્યની લોટરી ટિકિટોના વેચાણને પ્રતિબંધિત કરી શકે છે. ત્યારપછી, કલમ ૬ કલમ ૪ નું કડક પાલન સુનિશ્ચિત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. તેના હેઠળ કેન્દ્રીય સરકાર એવી કોઈપણ રાજ્ય લોટરીને પ્રતિબંધિત કરી શકે છે જે કલમ ૪ અથવા કલમ ૫ હેઠળ નક્કી કરેલી શરતોના ઉલ્લંઘનમાં ચલાવવામાં આવતી હોય. કલમ ૭ દર્શાવે છે કે આ અધિનિયમ કેટલું કડક છે, કારણ કે આ અધિનિયમની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરનાર દરેક વ્યક્તિ સામે, તે સરકારના વિભાગનો વડો હોય કે એજન્ટ, પ્રોત્સાહક અથવા વેપારી હોય, તેને બે વર્ષની કઠોર કેદની સજાપાત્ર દંડનીય ગુનો બનાવવામાં આવ્યો છે. કલમ ૮ એવો ગુનો સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર બનાવે છે. તેવી જ રીતે, કલમ ૯ કંપનીઓ

દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૧૦ આ અધિનિયમ, નિયમ અથવા આદેશની જોગવાઈઓના અમલ માટે રાજ્ય સરકારને દિશાનિર્દેશ આપવા કેન્દ્રીય સરકારને સત્તા સોંપે છે. કલમો ૧૧ અને ૧૨ અનુક્રમે કેન્દ્રીય સરકાર અને રાજ્ય સરકારોને સોંપવામાં આવેલી નિયમ બનાવવાની સત્તા સંબંધિત છે. કલમ ૧૩ વટહુકમને રદ કરે છે. તેથી, સમગ્ર અધિનિયમ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે જે વિષય સાથે વ્યવહાર કરે છે તે સ્વભાવથી જુગારરૂપ છે. આ અધિનિયમનો હેતુ દરેક રાજ્યના પોતાની લોટરી શરૂ કરવા અથવા બંધ કરવા વિષયક નીતિનિર્ણય પર નિયંત્રણ રાખવાનો નથી, પરંતુ જો રાજ્ય પોતાની લોટરી ચલાવવાનું નક્કી કરે તો તેમાં નિર્ધારિત પદ્ધતિઓ અને શરતો દ્વારા તેનો નિયમન કરવાનો છે. સમગ્ર અધિનિયમનો ભાર એ બાબત પર છે કે જો તમે લોટરી ચલાવવા માગતા હો, તો શરતોનું કડકપણે પાલન કરવું જ પડશે. તેથી, તેના પાલન માટે કડક ઉપાયો નક્કી કરીને, કુદૃત્યોની અતિસૂક્ષ્મ શક્યતા પણ દૂર થાય તે માટે શરતો દ્વારા નિયમન કરવામાં આવ્યું છે. અધિનિયમના અવલોકનથી પ્રગટ થાય છે કે અધિનિયમની યોજના તેના અમલક્ષેત્રમાં મર્યાદિત છે, અને તે સ્વીકારે છે કે જે વિષય સાથે તે વ્યવહાર કરે છે તે સ્વભાવથી જુગારરૂપ છે. જેમ અમે કહ્યું છે, રાજ્ય લોટરીઓ દ્વારા આવક મેળવવી કે નહીં મેળવવી તે બાબતનો નિર્ણય સંપૂર્ણપણે રાજ્યના નીતિનિર્ણયના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને આ બાબતમાં ન તો સંઘ અને ન તો સંસદ હસ્તક્ષેપ કરે છે, તેમજ અધિનિયમ હેઠળ એવો

કોઈ સંકેત પણ નથી. તેથી, જે પ્રશ્ન બાકી રહે છે તે એ છે કે જો કોઈ રાજ્ય નક્કી કરે કે તેને કોઈ લોટરીઓ જ ન જોઈએ, પરંતુ અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ પર તેના અધિકારક્ષેત્રના અભાવે તે પોતે અશક્ત અનુભવે, તો તેનો ઉપાય શું? તેનો એકમાત્ર ઉપાય સંસદ દ્વારા અથવા તેવી ઈચ્છા ધરાવતા રાજ્યને આવી સત્તા સોંપીને જ થઈ શકે, અને તે કલમ ૫ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અનરાજ કેસ-૧ [(૧૯૮૪) ૨ એસસીસી ૨૯૨] માં નોંધાયેલી રાજ્યની આવી અશક્તતા માટે, પડકારાયેલ જોગવાઈ હેઠળ રાજ્યને આ સત્તા સોંપીને ઉપાય પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે. આથી આવા રાજ્યને પોતાના પ્રદેશની અંદર લોટરી (જુગાર) મુક્ત ક્ષેત્ર હાંસલ કરવાનો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં મદદ મળે છે. આ એક યોગ્ય અને વિચારપૂર્વકનો ઉપાય છે. ત્યારબાદનો પ્રશ્ન એ છે કે માર્ગદર્શિકા શું હોઈ શકી હોત? જો રાજ્ય લોટરીઓ જુગાર છે અને સામાન્ય ભાષા પ્રયોગમાં તેને બંધારણ હેઠળના કોઈ સ્વતંત્ર અધિકાર માટે 'વેપાર અને વાણિજ્ય' કહી શકાય તેમ નથી. તેમ છતાં એવો અધિકાર અનુચ્છેદ ૨૯૮ હેઠળ માન્ય છે, તેથી અન્ય રાજ્યો માન્ય કાયદાથી પ્રતિબંધિત ન થાય ત્યાં સુધી તેનો લાભ લેતા રહી શકે, અને જો કોઈ રાજ્ય પોતાના રાજ્યની અંદર લોટરીમુક્ત ક્ષેત્ર ઈચ્છે અને તે માટે એવી સત્તા તેને સોંપવામાં આવી હોય, તો આવી પરિસ્થિતિ, પૃષ્ઠભૂમિ અને વિષયના સ્વભાવને ધ્યાનમાં લેતાં એવું કહી શકાય નહીં કે આવી સોંપણી તેની આવશ્યક વિધાનસભાની સોંપણી છે. આવી સોંપણીમાં

જરૂરી એકમાત્ર માર્ગદર્શિકા એટલી જ છે કે રાજ્ય એક રાજ્યને બીજા રાજ્યની સરખામણીએ પસંદગીપૂર્વક અલગ ન પાડે, અને આવી માર્ગદર્શિકા આ જ કલમમાં પહેલેથી જ આપવામાં આવી છે. તે નક્કી કરે છે કે એવો પ્રતિબંધ ત્યારે જ મૂકી શકાય જ્યારે તે અન્ય દરેક રાજ્ય પર સમાન રીતે લાગુ પડે. આ સોંપણી સામે હુમલાનો જ્યાં સુધી બાકી રહેલો એકમાત્ર આધાર છે, અને જેનો આ કેસમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે, તે એ છે કે રાજ્ય એક તરફ અન્ય દરેક રાજ્યની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, પરંતુ પોતાની લોટરીઓ ચલાવી શકે. દલીલ કરવામાં આવે છે કે જ્યારે કોઈ રાજ્ય જાહેર હિતમાં નીતિના ભાગરૂપે કોઈ જુગાર પ્રવૃત્તિને મંજૂરી ન આપવા અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, ત્યારે પોતાની જ લોટરીઓ ચલાવીને એ જ જાહેર હિતનો ભંગ કરે છે. આ સાચું છે કે જ્યાં સુધી આ જોગવાઈનો એવો સીમિત અર્થ ન કરવામાં આવે કે રાજ્ય અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર ત્યારે જ પ્રતિબંધ મૂકી શકે જ્યારે તે નીતિરૂપે પોતાની લોટરીઓ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકે, ત્યાં સુધી આ જોગવાઈ દર્શાવવામાં આવેલી મનસ્વી પરિસ્થિતિઓને આધીન બનવાની છે અને ઊંડા પરીક્ષણ પર કદાચ ટકી ન શકે. પરંતુ, આ જોગવાઈનો સીમિત અર્થ કરીને, જેને એ રીતે વાંચવી જોઈએ કે માત્ર તે જ રાજ્ય, જે પોતાના રાજ્યની અંદર લોટરીમુક્ત ક્ષેત્ર બનાવવાનું નક્કી કરે, તે જ અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, તે આવી સત્તાના ઉપયોગ માટે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આપે છે. અધિનિયમની યોજના અને

વિવાદિત વિષયના સ્વભાવને ધ્યાનમાં લેતાં આ માર્ગદર્શન જોગવાઈમાં જ અંતર્નિહિત અને સ્વાભાવિક રીતે સમાયેલ છે. જો તમિલનાડુ રાજ્ય તરફથી આપવામાં આવેલું એવું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે કે સત્તાની સોંપણી સંપૂર્ણ છે, તો પછી એવી દલીલ કે આવી સોંપણી કોઈ માર્ગદર્શિકા વિના અંકુશરહિત છે, તેને ઘણું વજન મળે છે. તમિલનાડુ રાજ્ય તરફથી રજૂઆત એવી છે કે લોટરીઓને તબક્કાવાર પ્રતિબંધિત કરી શકાય, એટલે કે પોતાની લોટરીઓ ચલાવતાં હોવા છતાં અન્ય લોટરીઓને પ્રતિબંધિત કરી શકાય, કદાચ જાહેર નીતિ, કાયદો અને વ્યવસ્થા, રાજકીય કારણો, નૈતિકતા વગેરેના આધારે. શ્રી ગાંગુલી દ્વારા આપવામાં આવેલ આવા અર્થઘટનને ટકાવી રાખવા માટે, સંસદે કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ પૂરી પાડવી જરૂરી હતી. આવું અર્થઘટન એ જ દલીલના ફંદામાં પડી જાય છે કે આ સોંપણી અંકુશરહિત છે. તેથી, જો બે અર્થઘટનો શક્ય હોય, તો જે અર્થઘટન જોગવાઈની વૈધતાને જાળવી રાખે તે સ્વીકારવું જોઈએ. તેથી, શ્રી ગાંગુલી દ્વારા આપવામાં આવેલું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવી શકતું નથી.

૮૭. કલમ ૫ ના સાદા વાંચનથી અમને જણાય છે કે તે રાજ્ય સરકારને પોતાના રાજ્યની સીમાઓની અંદર અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો અધિકાર આપે છે. તેમજ, જોગવાઈની ભાષામાં સ્વતંત્ર રીતે વાંચતાં એવું કહેવા માટે પણ કશું નથી કે એવો અધિકાર રાજ્ય પોતાની જ લોટરી ચલાવતું હોય ત્યારે

વાપરી શકે કે માત્ર ત્યારે જ વાપરી શકે જ્યારે એવું રાજ્ય પોતાની જ લોટરી ચલાવતું ન હોય. તેથી, ઉપર ઉલ્લેખિત મુજબ, બે સંભવિત અર્થઘટનો ઉભા થાય છે. અર્થઘટનના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં, જોગવાઈને મર્યાદિત અર્થમાં વાંચવા માટે સંઘ દ્વારા આપવામાં આવેલ અર્થઘટનમાં તત્ત્વ છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે રાજ્ય એવો વિવેકાધિકાર ત્યારે જ વાપરી શકે જ્યારે તે પોતાના પ્રદેશની અંદર, પોતાની જ લોટરી સહિત, કોઈ પણ લોટરી ન રાખવાનો નિર્ણય કરે. આવી સ્થિતિમાં, આ મર્યાદા દ્વારા પ્રતિનિધિને બંધાયેલ રાખવામાં આવે છે અને આ મર્યાદા પોતે જ રાજ્ય માટે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શનરૂપ છે; તેથી તેને અંકુશવિહોળું પ્રતિનિધિત્વ કહી શકાય નહીં. આમ, પ્રથમ ભાગ અંગે પણ તેને મનસ્વી અથવા અંકુશવિહોળું કહી શકાય નહીં. તેથી, કલમ ૫ ની માન્યતા ચથાવત રાખવા માટે સંઘ દ્વારા આપવામાં આવેલ અર્થઘટનને માન્ય ઠેરવવામાં અમને જરા પણ સંકોચ નથી."

ઉપર ઉદ્ઘૂત કરાયેલા અનુચ્છેદો પર આધાર રાખીને, અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે જોરદાર રીતે દલીલ કરી હતી કે રાજ્યએ તો અથવા તો તમામ લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવો જોઈએ અથવા રાજ્યમાં તમામ લોટરીઓના વેચાણને મંજૂરી આપવી જોઈએ. ઉપરોક્ત બંધનકારક ચુકાદાના પ્રકાશમાં, કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની લોટરી પર પસંદગીયુક્ત પ્રતિબંધ મંજૂરપાત્ર નથી.

૮. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે, બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિઝ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય સિવાય, નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો, એટલે કે, ધ સિનિયર ઇલેક્ટ્રિક ઇન્સ્પેક્ટર એન્ડ અદર્સ વિ. લક્ષ્મી નારાયણ ચોપરા એન્ડ અદર્સ ૧૯૬૨ (૩) એસ.સી.આર. ૧૪૬, સ્ટેટ (થ્રૂ સી.બી.આઈ./ન્યૂ દિલ્હી) વિ. એસ.જે. ચૌધરી (૧૯૯૬) ૨ એસ.સી.સી. ૪૨૮ અને એસ.આઈ.એલ. ઇમ્પોર્ટ, યુ.એસ.એ. વિ. એકિઝમ એઇડ્સ સિલ્ક એક્સપોર્ટર્સ, બેંગલોર (૧૯૯૯) ૪ એસ.સી.સી. ૫૬૭.

૯. સામાવાળા કેરળ રાજ્ય તરફથી હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આ દલીલ સાથે વિવાદિત અધિસૂચનાનું સમર્થન કર્યું કે રાજ્ય સરકાર કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવા સક્ષમ છે. કલમ ૫ હેઠળ સરકારની સત્તા પર કોઈ બંધન નથી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે જ્યારે સંસદે ઈ.સ. ૧૯૯૮માં અધિનિયમ બનાવ્યો ત્યારે કાગળની લોટરીઓ ઉપરાંત ભવિષ્યમાં ઓનલાઈન લોટરીઓ પણ અસ્તિત્વમાં આવશે તેવી ધારણા કરવા માટે તેના સમક્ષ કંઈ હતું નહીં અને તેથી કલમ પની જોગવાઈ, જે રાજ્ય સરકારને અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા આપે છે, તે આવશ્યક રીતે કાગળની લોટરી સાથે સંબંધિત છે. અન્યથા પણ, ઓનલાઈન લોટરી કાગળની લોટરીથી ભિન્ન છે અને તેને પોતામાં જ એક અલગ વર્ગ તરીકે ગણાવી શકાય. તેથી, રાજ્ય સરકાર અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળ પોતાના રાજ્યમાં ઓનલાઈન લોટરીઓ

અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવા સક્ષમ છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે કેન્દ્ર સરકારે પોતે પણ ઓનલાઈન લોટરીઓને પોતામાં જ એક અલગ વર્ગ માન્યો છે અને તેથી અમુક શરતો અને નિયમોને આધિન રહી કાગળની લોટરી અથવા ઓનલાઈન લોટરી અથવા બંનેના આયોજન માટે નિયમો અને વિનિયમો નિર્ધારિત કરતાં નિયમો બનાવ્યા છે. તેથી, સંસદનો આશય કાગળની લોટરીઓ અને ઓનલાઈન લોટરીઓને અલગ વર્ગ તરીકે ગણવાનો હતો. તેથી બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝીસ (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયને આવશ્યક રીતે માત્ર કાગળની લોટરીઓ સાથે સંબંધિત હોવાનું જ સમજવું પડે. ઉક્ત નિર્ણયને નઝીર તરીકે અર્થઘટિત કરી શકાય નહિ. તેથી, તેમાં કરાયેલ કાનૂની ઘોષણા ઓનલાઈન લોટરીઓ પર લાગુ પડતી નથી. આપું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ઓનલાઈન લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ સદ્ભાવપૂર્વક મૂકવામાં આવ્યો છે અને વર્ગીકરણ ચુકિતપૂર્ણ છે, મનસ્વી નથી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે કલમ ૪ની રચના પરથી જણાશે કે અધિનિયમ તે સમયે પ્રચલિત કાગળની લોટરીઓનો વ્યવહાર કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે ઓનલાઈન લોટરીઓના વિતરકો માત્ર ટિકિટો વેચવાનું જ કાર્ય કરતા નથી. તેઓ લોટરી યોજનાઓ નક્કી કરે છે અને અમલમાં મૂકે છે, માળખાકીય સુવિધા અને પ્રૌદ્યોગિકી પૂરી પાડે છે, લોટરીઓ છાપે છે અને ડ્રોમાં ભાગ લે છે. અધિનિયમની કલમ ૪(એચ) અઠવાડિયામાં એકથી વધુ વખત ડ્રો યોજવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. આ મર્યાદા કાગળની લોટરીઓના સંચાલનને ધ્યાનમાં રાખીને મુકવામાં આવી છે. પરંતુ ઓનલાઈન લોટરીઓમાં અઠવાડિયાના દરેક દિવસે

૭૦ થી ૧૦૦ ડ્રો કરવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત આધારોએ સામાવાળાઓએ અપીલો ફગાવવાની પ્રાર્થના કરી.

અર્થા:

૧૦. વિવાદિત અધિસૂચનાની માન્યતા અંગે વિચારણા કરતાં પહેલાં, અધિનિયમની કેટલીક જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે. આ કાયદાકીય વિધાન ઘડવાના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

દેશમાં કેટલાક પ્રકારના લોટરી વેપારનું સંચાલન, તેમાં થતી ગેરરીતિઓ અને સમાજના ગરીબ વર્ગો પર પડતા તેના પ્રભાવ બાબતે સરકાર દ્વારા ઘણાં સમયથી તપાસ કરવામાં આવતી રહી છે. સામાન્ય રીતે જાણીતી સિંગલ ડિજિટ અને ઇન્સ્ટન્ટ લોટરીઓનું સતત પ્રચલન તથા તે દ્વારા અપાતું પ્રલોભન અનેક પરિવારોના વિનાશનું કારણ બન્યું, ખાસ કરીને ગરીબ દૈનિક મજૂરો અને નીચી આવક ધરાવતા વર્ગો માટે. કેન્દ્ર સરકારે સમયાંતરે બહાર પાડેલા માર્ગદર્શક નિર્દેશો તેમજ તાજેતરના ભૂતકાળમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા માર્ગદર્શક નિર્દેશો હોવા છતાં, આ વિષયમાં રહેલી આ બુરાઈ સંપૂર્ણપણે દૂર થઈ નથી અને એવું માનવામાં આવે છે કે ભોળા ગરીબોના હિતોના રક્ષણ માટે લોટરીઓના સંચાલનને નિયમિત કરવા માટે કેન્દ્રીય કાનૂન જરૂરી છે.

કલમ ૨(બી) માં 'લોટરી' ની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરવામાં આવી છે:

૨ (બી) 'લોટરી' નો અર્થ એવો થાય છે કે, કોઈપણ સ્વરૂપમાં અને કોઈપણ નામે ઓળખાતી એવી યોજના, જેમાં ટિકિટો ખરીદી ઇનામ મેળવવાની તકમાં ભાગ લેનાર વ્યક્તિઓને ચિઠ્ઠી કે સંયોગ દ્વારા ઇનામોનું વિતરણ કરવામાં આવે.

૩. લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ.—કલમ ૪ માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, કોઈપણ રાજ્ય સરકાર કોઈ લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન કરશે નહીં.

કલમ ૪ તે શરતોનું સૂચિકરણ કરે છે કે જેના આધીન રાજ્ય સરકાર લોટરીનું આયોજન કરી શકે, તેનું સંચાલન કરી શકે અથવા તેને પ્રોત્સાહન આપી શકે, જે નીચે મુજબ છે:

"૪. તે શરતો, જેઓને આધીન રહી લોટરીઓનું આયોજન વગેરે કરી શકાય: –
રાજ્ય સરકાર નીચે દર્શાવેલ શરતોને આધીન રહી લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન આપી શકે છે, નામે: –

"(એ) કોઈપણ પૂર્વ-જાહેર કરાયેલ સંખ્યા પર અથવા એકલ અંકના આધારે ઇનામો જાહેર કરવામાં આવશે નહીં;

(બી) રાજ્ય સરકાર રાજ્યની છાપ અને લોગો ધરાવતી લોટરીની ટિકિટો એવી રીતે છાપશે કે લોટરીની ટિકિટની પ્રામાણિકતા સુનિશ્ચિત થાય;

(સી) રાજ્ય સરકાર ટિકિટો પોતે અથવા વિતરકો કે વેચાણ એજન્ટો મારફતે વેચશે;

(ડી) લોટરી ટિકિટોના વેચાણથી પ્રાપ્ત આવક રાજ્યના જાહેર ખાતામાં જમા કરવામાં આવશે;

(ઈ) તમામ લોટરીઓના ડ્રો રાજ્ય સરકાર પોતે જ યોજશે;

(એફ) રાજ્ય સરકાર દ્વારા જેવો સમય નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા સમયગાળાની અંદર દાવો ન કરાયેલું ઇનામનું ધન, અથવા અન્યથા વિતરણ ન કરવામાં આવેલું હોય, તે તે સરકારની મિલકત બનશે;

(જી) ડ્રોનું સ્થળ સંબંધિત રાજ્યની અંદર આવેલું હોવું જોઈએ;

(એચ) કોઈપણ લોટરીનો સમાહમાં એકથી વધુ ડ્રો નહીં હોય;

(૧) સર્વ પ્રકારની લોટરીઓના ડ્રો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા દિવસના સમયગાળામાં યોજવામાં આવશે;

(જે) લોટરીના બમ્પર ડ્રોની સંખ્યા એક કેલેન્ડર વર્ષમાં છથી વધુ ન હોવી જોઈએ;

(કે) કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તેવી અન્ય શરતો."

પ. રાજ્યમાં ટિકિટના વેચાણ પર પ્રતિબંધ.— રાજ્ય સરકાર, રાજ્યની અંદર, અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજન કરાયેલી, સંચાલિત કરાયેલી અથવા પ્રોત્સાહિત કરાયેલી લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે.

૬. લોટરીના આયોજન વગેરે પર પ્રતિબંધ.-કેન્દ્રીય સરકાર, અધિકૃત રાજપત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરાયેલા આદેશ દ્વારા, કલમ જની જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધનમાં આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવેલી લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, અથવા જ્યાં આવી લોટરીની ટિકિટો કલમ પની જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધનમાં વેચવામાં આવે છે ત્યાં પણ પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે.

૭. દંડ.-

(૧) જ્યાં કોઈ રાજ્ય સરકારના કોઈ વિભાગ દ્વારા, આ અધિનિયમને રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થાય તે તારીખ પછી, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધનમાં, કોઈ લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન કરવામાં આવે છે, ત્યાં તે વિભાગના વડાને બે વર્ષ સુધીની અવધિ માટે કઠોર કેદ અથવા દંડ અથવા બંનેથી દંડનીય ગણવામાં આવશે:

પરંતુ શરત એવી છે કે, જો સંબંધિત વિભાગના વડા એ સાબિત કરે કે એવો ભંગ તેની જાણ બહાર કરવામાં આવ્યો હતો અથવા એવા ભંગના આચરણને અટકાવવા માટે તેણે જરૂરી તમામ યથાયોગ્ય સાવચેતી રાખી હતી, તો આ કલમમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત તેને કોઈપણ દંડ માટે જવાબદાર બનાવશે નહીં.

(૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો ભંગ સરકારના કોઈ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સાબિત થાય કે એવો ભંગ વિભાગના વડા સિવાયના કોઈ અધિકારીની સંમતિ અથવા મિલીભગતથી કરવામાં આવ્યો હતો, અથવા તે અધિકારી તરફથી થયેલી કોઈ બેદરકારીને આભારી હતો, ત્યાં એવો અધિકારી પણ તે ભંગનો દોષિત ગણાશે અને તેની સામે તે મુજબ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે તથા તેને દંડિત કરવામાં આવશે.

(૩) જો કોઈ વ્યક્તિ આ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કોઈપણ લોટરીમાં એજન્ટ અથવા પ્રેરક અથવા વેપારી તરીકે કાર્ય કરે અથવા તેવી લોટરીની ટિકિટ વેચે, વિતરે અથવા ખરીદે, તો તે વ્યક્તિને કઠોર કારાવાસથી, જેની મુદત બે વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય, અથવા દંડથી, અથવા બન્નેથી દંડનીય ગણવામાં આવશે.

૮. ગુનાઓ સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગણાવવાના.—આ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર ગણાશે."

૧૧. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ પરથી એ જોવામાં આવે છે કે રાજ્ય દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટરીની ટિકિટો રાજ્ય પોતે જ છપાવશે. માત્ર ટિકિટોના વેચાણને એજન્ટો દ્વારા અથવા વિતરકો દ્વારા કરવાની મંજૂરી છે. વેચાણથી પ્રાપ્ત થતી

સમગ્ર રકમ રાજ્યના જાહેર હિસાબમાં જમા થવી આવશ્યક છે. તમામ લોટરીઓના ડ્રો રાજ્ય સરકાર દ્વારા જ યોજાવા આવશ્યક છે. કોઈ લોટરીમાં એક અઠવાડિયામાં એકથી વધુ ડ્રો હોઈ શકશે નહીં. બમ્પર ડ્રો એક કેલેન્ડર વર્ષમાં છથી વધુ હોઈ શકશે નહીં. ઉપકલમો (એચ) અને (જે) નો સંચિત પ્રભાવ એવો જણાય છે કે રાજ્ય એક વર્ષમાં માત્ર પર સામાન્ય લોટરીઓ અને છ બમ્પર લોટરીઓ જ ચલાવી શકે. કલમ ૫ રાજ્ય સરકારને અન્ય દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણને પ્રતિબંધિત કરવાની સત્તા આપે છે. કલમ ૬ કેન્દ્ર સરકારને એવી લોટરીઓના સંચાલન પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા આપે છે, જે કલમ ૪ ની જોગવાઈઓનો ભંગ કરતી હોય અથવા જે કલમ ૫ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા મૂકવામાં આવેલા પ્રતિબંધના ઉલ્લંઘનમાં વેચાતી હોય. કલમ ૭ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ભંગમાં લોટરી ચલાવવા બદલની સજા નિર્ધારિત કરે છે. વિભાગના વડા તથા લોટરીના સંચાલન માટે જવાબદાર અન્ય અધિકારીઓને કારાવાસથી દંડિત કરવામાં આવશે, જેની મુદત બે વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે છે, અથવા દંડથી, અથવા બંનેથી. આવી લોટરીની ટિકિટો વેચનાર અથવા ખરીદનાર વ્યક્તિઓ ઉપર પણ સમાન સજા લાદી શકાય. કલમ ૮ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર બનાવે છે. સંજોય ગુનો એવો ગુનો છે, જેમાં પોલીસ અધિકારી વોરંટ વિના આરોપીની ધરપકડ કરી શકે છે (ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨(સી) (સંક્ષેપમાં 'સંહિતા')). આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, સંહિતાની કલમ ૪ નો ઉલ્લેખ કરવો પણ સંબંધિત છે, જે આ મુજબ છે:

"૪. ભારતીય દંડ સંહિતા અને અન્ય કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓનો વિચારણા:—

(૧) ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નું ૪૫) હેઠળના તમામ ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ, વિચારણા અને અન્ય રીતે કાર્યવાહી, હવેથી આગળ સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે.

(૨) અન્ય કોઈપણ કાયદા હેઠળના તમામ ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ, વિચારણા અને અન્ય રીતે વ્યવહાર, આ ૪ જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે, પરંતુ તેવા ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ, વિચારણા અથવા અન્ય રીતે વ્યવહાર કરવાની રીત અથવા સ્થળને નિયમિત કરતી તે સમયે અમલમાં રહેલી કોઈપણ કાનૂની જોગવાઈના આધીન રહેશે."

અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ માટે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, તેથી ઉપર ઉદ્ધૃત કરાયેલ સંહિતાની કલમ ૪(૨)ના બળે, તેની તપાસ માટે સંહિતાની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે.

૧૨. રાજ્ય સરકાર દ્વારા સમયાંતરે જારી કરવામાં આવેલી જાહેરનામાઓનો ઉલ્લેખ કરવો પણ સંબંધિત છે.

કેરળ સરકાર

૨૦૦૫

રજિ. નં. કેએલ/ટીવી(એન)/ 12/2003-2005

કેરળ ગેઝેટ

અસાધારણ

સત્તામંડળ દ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથ.એલ તિરુવનંતપુરમ ગુરુવાર
નં. 77

ગ્રંથ 50 13 મી જાન્યુઆરી, 2005 23 મી પોષ 1926

કેરળ સરકાર

કર (એચ) વિભાગ

જાહેરનામું જી.ઓ.(પી) નં. 4/2005/ટીડી તારીખ, તિરુવનંતપુરમ, 13 મી જાન્યુઆરી, 2005. એસ.આર.ઓ નં. 34/2005 - લોટરી (નિયમન) અધિનિયમ, 1998 (1998 નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ 17) ની કલમ 5 દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેરળ સરકાર આથી કેરળમાં વેનિંગ મશીનો, ટર્મિનલ્સ, ઇલેક્ટ્રોનિક મશીનો મારફતે માર્કેટિંગ અને સંચાલિત થતી તમામ કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટો અને ઇન્ટરનેટ દ્વારા વેચાતી ટિકિટોના વેચાણ પર તાત્કાલિક અસરથી પ્રતિબંધ મૂકે છે અને જાહેર કરે છે કે કેરળ ઓનલાઈન અને ઇન્ટરનેટ લોટરીથી મુક્ત ઝોન રહેશે. રાજ્યપાલના આદેશથી.

પી. મારા પાંડ્યન,

સરકારના સચિવ

(આ જાહેરનામાનો ભાગ નથી, પરંતુ તેનો સામાન્ય હેતુ દર્શાવવાનો છે).

સરકારે કેરળ રાજ્યમાં કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટના વેચાણ પર તાત્કાલિક અસરથી પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય લીધો છે.

આ જાહેરનામું ઉપરોક્ત ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ કરવાના હેતુથી છે

કેરળ સરકાર

૨૦૦૫

રજિ. નં. કેએલ/ટીવી(એન)/12/2003-2005

કેરળ ગેઝેટ

અસાધારણ

સત્તામંડળ દ્વારા પ્રકાશિત.

ગ્રંથ.એલ તિરુવનંતપુરમ ગુરુવાર નં. 169

ગ્રંથ 50 27 મી જાન્યુઆરી, 2005 7 મી માઇ 1926 કેરળ સરકાર

કર (એચ) વિભાગ

જાહેરનામું જી.ઓ.(પી) નં. 11/2005/ટીડી તારીખ, તિરુવનંતપુરમ, 27 મી જાન્યુઆરી, 2005. એસ.આર.ઓ નં. 73/2005 – જ્યારે જાહેરનામું II GO. (P) નં. 4/2005/ટીડી તારીખ 13 મી જાન્યુઆરી, 2005 જે એસ.આર.ઓ નં. 34/2005 તરીકે કેરળ ગેઝેટ અસાધારણ નં. 77 તારીખ 13 મી જાન્યુઆરી,

2005 માં પ્રકાશિત થયું હતું, જેમાં કેરળ રાજ્યમાં કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે, તે લોટરી નિયમન અધિનિયમ, 1998 (1998 નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ 17) ની કલમ 5 હેઠળ જારી કરવામાં આવ્યું છે. અને જ્યારે કેરળ સરકારે તાત્કાલિક અસરથી કેરળ રાજ્ય દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરાયેલી તમામ લોટરીના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય લીધો છે. અને જ્યારે કેરળ સરકારે અન્ય દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરવામાં આવતી તમામ લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય લીધો છે; તેથી હવે, લોટરી (નિયમન) અધિનિયમ, 1998 (1998 નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ 17) ની કલમ 5 દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓ અને તેને સક્ષમ કરતી અન્ય તમામ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેરળ સરકાર આથી કેરળ રાજ્યમાં કેરળ સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરાયેલી લોટરી સહિત અન્ય દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરાયેલી તમામ લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર તાત્કાલિક અસરથી પ્રતિબંધ મૂકે છે અને જાહેર કરે છે કે કેરળ રાજ્ય હવેથી લોટરી મુક્ત ઝોન રહેશે. રાજ્યપાલના આદેશથી.

પી. મારા પાંડ્યન,

સરકારના સચિવ સમજૂતી નોંધ

(આ જાહેરનામાનો ભાગ નથી, પરંતુ તેનો સામાન્ય હેતુ દર્શાવવાનો છે).

કેરળ સરકારે કેરળ રાજ્યને લોટરી મુક્ત ઝોન બનાવવાનો નિર્ણય લીધો છે.

આ જાહેરનામું ઉપરોક્ત ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ કરવાના હેતુથી છે. જી.ઓ.(પી) નં. 11/2005/ટીડી તારીખ, તિરુવનંતપુરમ, 27મી જાન્યુઆરી, 2005. એસ.આર.ઓ નં. 74/2005, લોટરી (નિયમન) અધિનિયમ, 1998 (1998 નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ 17) ની કલમ 12 ની પેટા-કલમ (1) અને (2) દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેરળ સરકાર આથી જી.ઓ.(પી) નં. 118/2003/ટીડી તારીખ 16મી જુલાઈ, 2003માં જારી કરાયેલા અને કેરળ ગેઝેટ અસાધારણ નં. 1278 તારીખ 16મી જુલાઈ, 2003માં એસ.આર.ઓ નં. 646/2003 તરીકે પ્રકાશિત કરાયેલા કેરળ રાજ્ય લોટરી (નિયમન) નિયમો, 2003, ત્યારબાદ સુધારેલ, રદ કરવા માટે નીચેના નિયમો બનાવે છે, એટલે કે:-

નિયમો

૧. ટૂંકું શીર્ષક, લાગુ પડતું અને અમલ:- (1) આ નિયમોને કેરળ રાજ્ય લોટરી (નિયમન) (રદ) નિયમો, 2005 કહી શકાશે.

૨. આ નિયમો સમગ્ર કેરળ રાજ્યને લાગુ પડશે.

૩. તે તરત જ અમલમાં આવશે. ૨. રદ કરવા બાબત:-કેરળ રાજ્ય લોટરી

(નિયમન) નિયમો, 2003 આથી રદ કરવામાં આવે છે. રાજ્યપાલના

આદેશથી.

પી. મારા પાંડ્યન,

સરકારના સચિવ

(આ જાહેરનામાનો ભાગ નથી, પરંતુ તેનો સામાન્ય હેતુ દર્શાવવાનો છે).

કેરળ સરકારે જી.ઓ.(પી) નં.11/2005/ટીડી તારીખ 27 મી જાન્યુઆરી, 2005 તરીકે જારી કરાયેલા અને કેરળ ગેઝેટ અસાધારણ નં. 169 તારીખ 27 મી જાન્યુઆરી, 2005 માં એસ.આર.ઓ નં. 73 તરીકે પ્રકાશિત કરાયેલા જાહેરનામા દ્વારા કેરળ સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરાયેલી લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. તે મુજબ કેરળ રાજ્ય લોટરી (નિયમન) નિયમો, 2003 રદ કરવાના રહે છે.

આ જાહેરનામું ઉપરોક્ત ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ કરવાના હેતુથી છે.

કેરળ સરકાર

૨૦૦૫

રજિ. નં. કેએલ/ટીવી(એન)/12/2003-2005

કેરળ ગેઝેટ

અસાધારણ

સત્તામંડળ દ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથ.એલ

તિરુવનંતપુરમ

શુક્રવાર

નં. 837

ગ્રંથ 50

22 મી એપ્રિલ, 2005

2 જી વૈશાખ 1927

કેરળ સરકાર

કર (એચ) વિભાગ

જાહેરનામા જી.ઓ.(પી) નં. 382/2005/ટીડી તારીખ, તિરુવનંતપુરમ, 22મી એપ્રિલ, 2005. એસ.આર.ઓ નં. 73/2005 – જ્યારે જાહેરનામું II જી.ઓ.(પી) નં. 4/2005/ટીડી તારીખ 13મી જાન્યુઆરી, 2005 જે કેરળ રાજ્યમાં કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકતા કેરળ ગેઝેટ અસાધારણ નં. 77 તારીખ 13મી જાન્યુઆરી, 2005 માં એસ.આર.ઓ નં. 34/2005 તરીકે પ્રકાશિત થયું હતું. અને જ્યારે, જી.ઓ. (પી) નં. 11/2005/ટીડી તારીખ 27મી જાન્યુઆરી, 2005 તરીકે જારી કરાયેલા અને કેરળ ગેઝેટ અસાધારણ નં. 169 તારીખ 27મી જાન્યુઆરી, 2005 માં એસ.આર.ઓ નં. 73 તરીકે પ્રકાશિત કરાયેલા જાહેરનામા નં. I દ્વારા, કેરળ સરકારે કેરળ રાજ્ય સહિત દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરવામાં આવતી તમામ લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો અને રાજ્યને લોટરી મુક્ત ઝોન જાહેર કર્યું હતું. તેથી હવે, લોટરી (નિયમન) અધિનિયમ, 1998 (1998 નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ 17) ની કલમ 5 દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અને તારીખ 27મી જાન્યુઆરી, 2005 ના રોજ એસ.આર.ઓ નં. 73/2005 તરીકે જારી કરાયેલા જાહેરનામામાં આંશિક સુધારો કરીને, કેરળ સરકાર આથી કેરળ રાજ્ય સહિત દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરાયેલી પેપર લોટરીના વેચાણને મંજૂરી આપીને પ્રતિબંધ આંશિક રીતે હટાવે છે, જો કે દરેક રાજ્ય

સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રમોટ કરવામાં આવતી કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર લાદવામાં આવેલો પ્રતિબંધ અમલમાં રહેશે અને કેરળ રાજ્યનો વિસ્તાર ઓનલાઈન, ઈન્ટરનેટ અને કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ લોટરી મુક્ત ઝોન રહેશે. રાજ્યપાલના આદેશથી.

પી. મારા પાંડ્યન,

સરકારના સચિવ સમજૂતી નોંધ

(આ જાહેરનામાનો ભાગ નથી, પરંતુ તેનો સામાન્ય હેતુ દર્શાવવાનો છે).

કેરળ સરકારે જી.ઓ.(પી) નં. 66/2005/ટીડી તારીખ 20 મી એપ્રિલ, 2005 તરીકે જારી કરાયેલા જાહેરનામા દ્વારા, કેરળ રાજ્યમાં તમામ લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધના મુદ્દા પર પુનર્વિચાર કર્યો છે અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંચાલિત પેપર લોટરી 27 મી જાન્યુઆરી, 2005 પહેલા પ્રચલિત હતી તે જ પેટર્ન અને ઇનામના માળખા સાથે ફરીથી દાખલ કરવાનો નિર્ણય લીધો છે.

કેરળ સરકાર દ્વારા જારી કરાયેલ તા. ૧૩.૦૧.૨૦૦૧ ની અધિસૂચનાના અવલોકન પરથી અમને જણાય છે કે રાજ્યએ કેરળમાં વેનિડિંગ મશીનો, ટર્મિનલો, ઇલેક્ટ્રોનિક મશીનો દ્વારા બજારમાં મૂકાતી અને સંચાલિત થતી તમામ કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર તથા ઈન્ટરનેટ મારફતે વેચાતી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો. જોકે, તા.

૨૭.૦૧.૨૦૦૫ ની અધિસૂચના દ્વારા રાજ્યએ કેરળ રાજ્યમાં તમામ લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો. તા. ૨૭.૦૧.૨૦૦૫ ની અધિસૂચના દ્વારા કેરળ સરકારે કેરળ સ્ટેટ લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) (રિપિલ) નિયમો, ૨૦૦૫ બનાવ્યા, જેના દ્વારા કેરળ સ્ટેટ લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) નિયમો, ૨૦૦૩ ને સમગ્રપણે રદ કરવામાં આવ્યા. વધુ એક તા. ૨૨.૦૪.૨૦૦૫ ની અધિસૂચના દ્વારા કેરળ સરકારે કેરળ રાજ્ય સહિત દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કાગળની લોટરીઓના વેચાણ પરનો પ્રતિબંધ હટાવી લીધો. જોકે, કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ અને ઓનલાઈન ટિકિટોના વેચાણ પર મૂકાયેલ પ્રતિબંધ યથાવત અમલમાં રહ્યો.

૧૩. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઘડાયેલા ૨૦૧૦ના નિયમોમાં, ઓનલાઈન લોટરીની વ્યાખ્યા નિયમ ૨(૧)(ઈ) હેઠળ નીચે મુજબ કરવામાં આવી છે—

ઓનલાઈન લોટરી' નો અર્થ એવી પ્રણાલી થાય છે કે જે ખેલાડીઓને લોટરી ટર્મિનલો પર કોમ્પ્યુટર અથવા ઓનલાઈન મશીન દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલી લોટરી ટિકિટો ખરીદવાની મંજૂરી આપવા માટે રચવામાં આવી હોય, જ્યાં ટિકિટના વેચાણ અંગેની માહિતી તેમજ ખેલાડી દ્વારા કોઈ વિશિષ્ટ નંબર અથવા નંબરોના સંયોજનની પસંદગી અંગેની માહિતી એકસાથે કેન્દ્રીય કોમ્પ્યુટર સર્વર ખાતે નોંધાય છે;

નિયમ ૩ દ્વારા રાજ્ય સરકારને અધિનિયમ અને આ નિયમોમાં નિર્દિષ્ટ શરતોના આધિન કાગળી લોટરી અથવા ઓનલાઈન લોટરી અથવા બંનેનું આયોજન

કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. તેથી, આ નિયમોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઑનલાઇન લોટરીને કાગળી લોટરીથી અલગ લોટરી તરીકે ગણવામાં આવે છે અને તે પોતે જ એક સ્વતંત્ર વર્ગ છે.

૧૪. હાલના કેસમાં, આપણે મુખ્યત્વે અધિનિયમની કલમ ૫ અને કલમ ૬ ની જોગવાઈઓ સાથે સંકળાયેલા છીએ. આ બે કલમો જુદા જુદા ક્ષેત્રોને આવરી લે છે. કલમ ૫ ટિકિટોના વેચાણના પ્રતિષેધ સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે કલમ ૬ લોટરીના સ્વયં આયોજન-સંચાલનના પ્રતિષેધ સાથે સંબંધિત છે. તેથી, કલમ ૫ રાજ્ય સરકારને અન્ય દરેક રાજ્ય સરકાર દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો અધિકાર આપે છે. ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં કયા આધારો હોઈ શકે તે કલમ ૫ હેઠળ વિગતવાર જણાવવામાં આવ્યા નથી. પરંતુ, તે જ બાબત અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓમાંથી તથા અધિનિયમના હેતુ અને યોજનાના સંદર્ભથી જાણી શકાય છે. અધિનિયમની યોજનાને ધ્યાનમાં લેતાં એવું જણાય છે કે કલમ ૪ માં સમાવાયેલ કોઈપણ શરતનો ભંગ, કોઈ ચોક્કસ લોટરી, જે અન્ય કોઈ રાજ્ય સરકાર દ્વારા આયોજનિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવી હોય, તેની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે રાજ્ય સરકાર માટે આધાર બની શકે. જો રાજ્ય સરકાર યોગ્ય માને, તો તે રાજ્યમાં તમામ લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે અને તેને લોટરીમુક્ત વિસ્તાર બનાવી શકે. કલમ ૬ કેન્દ્ર સરકારને રાજ્ય સરકાર દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટરી પર પ્રતિબંધ

મૂકવાનો અધિકાર આપે છે. જો એવું જાણવા મળે કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા લોટરીનું સંચાલન કલમ ૪ ની જોગવાઈઓના ભંગમાં છે, તો કેન્દ્ર સરકાર રાજ્ય સરકાર દ્વારા લોટરી ચલાવવામાં પ્રતિબંધ મૂકી શકે. કેન્દ્ર સરકાર લોટરી ચલાવવામાં તે સ્થિતિમાં પણ પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, જો એવું જાણવા મળે કે તે લોટરીની ટિકિટો એવા રાજ્યમાં વેચાઈ રહી છે, જ્યાં સંબંધિત રાજ્ય સરકારે કલમ ૫ હેઠળ તેમના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે.

૧૫. ઉપરોક્તના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ હેઠળની પ્રવેશ ૪૦ અને યાદી ૨ હેઠળની પ્રવેશ ૩૪ તેમજ અનુચ્છેદ ૨૪૬ નો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક છે, જે નીચે મુજબ છે:—

પ્રવેશ ૪૦ યાદી ૧—સંઘ યાદી

૪૦. ભારત સરકાર અથવા કોઈ રાજ્યની સરકાર દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ.

પ્રવેશ ૩૪ યાદી ૨—રાજ્ય યાદી "

૩૪. શરતબાજી અને જુગાર."

બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૪૬

"૨૪૬. સંસદ અને રાજ્યોના વિધાનમંડળો દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓનો વિષયવિસ્તાર. –

(૧) ઉપખંડો (૨) અને (૩) માં જે કંઈ પણ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હોય તે છતાં, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ માં પરિગણિત કોઈપણ વિષય સંબંધે (જેને આ બંધારણમાં "કેન્દ્ર યાદી" તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે) કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા સંસદને છે.

(૨) ઉપખંડ (૩) માં સમાવેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, સંસદને તથા, ઉપખંડ (૧) ના આધીન રહીને, કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભાને પણ, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ માં સૂચિબદ્ધ કોઈપણ બાબત અંગે (આ બંધારણમાં જેને "સમવર્તી યાદી" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવી છે) કાયદા બનાવવાની સત્તા છે.

(૩) કલમો (૧) અને (૨) ને આધીન રહીને, કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભાને, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૨ માં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવેલા કોઈપણ વિષય અંગે (આ સંવિધાનમાં જેને "રાજ્ય યાદી" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવી છે) તે રાજ્ય અથવા તેના કોઈપણ ભાગ માટે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા છે.

(૪) રાજ્ય યાદીમાં એવી બાબતનો ઉલ્લેખ થયેલો હોવા છતાં, સંસદને ભારતના રાજ્યમાં સમાવેશ ન થતા પ્રદેશના કોઈપણ ભાગ માટે કોઈપણ બાબત અંગે કાયદા બનાવવાની સત્તા છે."

સામાન્ય રીતે સ્વીકારાયેલો મુદ્દો એ છે કે સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની સૂચિ ૧ હેઠળની પ્રવેશિકા ૪૦ ના બળે સંસદને રાજ્ય લોટરીઓ વિષે કાયદો બનાવવા માટે વિશિષ્ટ સત્તા પ્રાપ્ત છે. રાજ્ય સૂચિમાં સહાબાજી અને જુગાર સંબંધિત પ્રવેશિકા ૩૪ ના બળે, રાજ્ય વિધાનમંડળોને રાજ્ય લોટરીઓ સિવાયની લોટરીઓ વિષે કાયદો બનાવવાની સત્તા છે, કારણ કે તે પણ જુગારના સ્વરૂપોમાંનું એક છે.

૧૬. સિક્કિમ રાજ્ય, તેની વેપારી હિસ્સેદારીમાં, અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર ઓનલાઈન લોટરીઓનું આયોજન, સંચાલન અને પ્રોત્સાહન કરતું આવ્યું છે અને કેરળ રાજ્ય સહિત ભારતના વિવિધ લોટરી રમતા રાજ્યોમાં લોટરી ટિકિટો વેચવામાં આવી રહી છે. આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ મુજબ, સિક્કિમ રાજ્ય લોટરી ટિકિટોના વેચાણથી ઉપજતા આવકસ્રોત પર મોટા પાયે નિર્ભર છે. તે ઔદ્યોગિકીકરણ માટે કોઈ માર્ગો ન ધરાવતું ઉત્તર-પૂર્વીય રાજ્ય છે. અપીલકર્તાઓનો કેસ એવો છે કે તેમણે વર્ષ ૨૦૦૩માં કેરળ રાજ્યમાં ઓનલાઈન લોટરીનો વ્યવસાય શરૂ કર્યો હતો. ઓનલાઈન લોટરી એવી છે કે જેમાં છેડછાડ શક્ય નથી અને જે આધુનિક તકનીકીની સહાયથી રચવામાં આવી છે, જે કાગળની લોટરીની બધી બુરાઈઓ દૂર કરે છે, વધુ પારદર્શિતા ધરાવે છે અને લોટરી ચલાવવાની છેડછાડ-રહિત અને સુરક્ષિત પદ્ધતિ તરીકે સર્વત્ર માન્ય છે. આધુનિકીકરણના પરિણામે કમ્પ્યુટરીકરણ, ઉપગ્રહ અને ઈન્ટરનેટ જોડાણમાં તેજી આવી, જેને જીવનના દરેક પાસા પર વિશાળ અસર પાડી,

બાબતોને વધુ સરળ અને ઝડપી બનાવી અને વધુ પારદર્શિતા લાવી. આ રીતે લોટરીનો બીજો એક પ્રકાર શરૂ થયો, જેને લોકપ્રિય રીતે "ઓનલાઈન લોટરી" કહેવામાં આવે છે. આ પ્રકારની લોટરીમાં ફરક એટલો છે કે "ઓનલાઈન" માં કોઈ પણ નકલ, છેડછાડ વગેરેની શક્યતા રહેતી નથી અને તે સંપૂર્ણપણે પારદર્શક છે.

૧૭. આપણા દેશમાં ઓનલાઈન લોટરીઓ તાજેતરમાં જ લોકપ્રિય બની છે. ભારતમાં તેનું અસ્તિત્વ ૨૦૦૦-૨૦૦૧ પછીથી અનુભવાયું. ભલે તમામ પ્રકારની લોટરીઓ લોટરીઓ (નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ હેઠળ આવરી લેવાય એવી મનશા રાખવામાં આવી હોય, તેમ છતાં ઉપરોક્ત કાયદેસર વ્યવસ્થા અમલમાં લાવતા સમયે કેન્દ્ર સરકારના મનમાં મુખ્યત્વે કાગળ આધારિત લોટરીઓના હાનિકારક પ્રભાવનો વિચાર હતો, કારણ કે સંબંધિત સમયમાં લોકોમાં કાગળ આધારિત લોટરીઓ સૌથી વધુ લોકપ્રિય હતી. કલમ ૪ ની વિવિધ ઉપકલમો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કાગળ આધારિત લોટરીઓના સંચાલનમાં થતી અનિયમિતતાઓ જ મુખ્યત્વે સંસદના વિચારવિમર્શમાં હતી. બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયમાં પણ અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળની સત્તાનો આશરો લઈ કાગળ આધારિત લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ અંગે વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, ઉપરોક્ત કેસમાં કલમ ૫ નું અર્થઘટન કરતી વખતે આ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા સામાન્ય સિદ્ધાંતો બંધનકારક છે. તેથી, ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા

કોઈ નિશ્ચિત લોટરી અથવા લોટરીના કોઈ નિશ્ચિત પ્રકારના સંબંધમાં પ્રદાન કરવામાં આવી છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈ ચોક્કસ લોટરી પ્રતિબંધનો વિષય બની શકે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તમામ પ્રકારની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવો આવશ્યક નથી. પરંતુ, તે નિર્ણય મુજબ, લોટરીના કોઈ ચોક્કસ પ્રકાર પર ત્યારે જ પ્રતિબંધ મૂકી શકાય જ્યારે રાજ્ય સરકાર પોતે પણ તે લોટરી ચલાવતી ન હોય. ઓનલાઈન લોટરી એક ચોક્કસ લોટરી છે, જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ચલાવવામાં આવતી નથી. તેથી, બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો અનુસાર રાજ્ય સરકાર ઓનલાઈન લોટરીઓના વેચાણ પર અલગથી પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, કારણ કે ઓનલાઈન લોટરી લોટરીનો એક ચોક્કસ વર્ગ છે, જે કાગળ આધારિત લોટરીઓથી ભિન્ન અને અલગ છે.

૧૮. અપીલકર્તાઓ તરફથી પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન વકીલે, ઓનલાઈન લોટરીની પદ્ધતિ કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તે દર્શાવવા માટે, વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીના પરિચ્છેદ ૨૧ તરફ પણ ધ્યાન દોર્યું, જે નીચે મુજબ છે:

ઓનલાઈન લોટરીમાં કેન્દ્રીય સર્વર તથા વિવિધ ટર્મિનલોની સ્થાપના સામેલ હોય છે, જે ઉક્ત કેન્દ્રીય સર્વર સાથે ઉપગ્રહ મારફતે જોડાયેલા હોય છે અને આ સમગ્ર વ્યવસ્થામાં સેંકડો કરોડ રૂપિયાનો વિશાળ ખર્ચ થાય છે. ઓનલાઈન લોટરીના આ સ્વરૂપમાં પૂર્વમુદ્રિત ટિકિટો એવી રીતે હોતી નથી. ઓનલાઈન લોટરીની ટિકિટ ખરીદવામાં રસ ધરાવતો વ્યક્તિ

ટર્મિનલ પાસે આવે છે, પોતાની પસંદગીના નંબરો સાથે એક પ્લે-સ્લિપ ભરે છે અને તેને ટર્મિનલ સંભાળનાર વ્યક્તિને આપે છે. આ પ્લે-સ્લિપ ટર્મિનલમાં દાખલ કરવામાં આવે છે અને ખેલાડીએ પસંદ કરેલા નંબરો કેન્દ્રીય સર્વરને મોકલવામાં આવે છે, જે ઉક્ત નંબરોની નોંધણી કરે છે. કોઈ વ્યક્તિ પોતે નંબરો પસંદ કરવા ઈચ્છતો ન હોય તો તે 'લકી ડિપ'થી પણ રમી શકે છે, જેના કિસ્સામાં કમ્પ્યુટર પોતે જ અનિયત રીતે નંબરો ઉત્પન્ન કરે છે અને તેમને કેન્દ્રીય સર્વરને મોકલે છે, જે ઉક્ત નંબરોની નોંધણી કરે છે. બંનેમાંથી કોઈપણ કિસ્સામાં, કેન્દ્રીય સર્વર નંબરોની નોંધણી કર્યા પછી તે એક ટિકિટ ઉત્પન્ન કરે છે અને ટર્મિનલને આદેશ આપે છે, જે આદેશ મળતાં ફેક્સની જેમ કાર્ય કરે છે અને આચાતી થર્મલ કાગળ પર છપાયેલી ટિકિટ બહાર પાડે છે. આ ટિકિટમાં આ નંબરો ઉપરાંત વિવિધ કોડ, વિગતવાર વિગતો તેમજ બાર કોડ્સ પણ હોય છે, જે કોઈપણ પ્રકારની નકલ વગેરે થવાની શક્યતા સામે સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરે છે. ખેલાડીને પોતાના માટે જાતે નંબરો પસંદ કરવાનો વિકલ્પ હોવાને કારણે આ રમત વધુ રસપ્રદ અને મનોરંજક બને છે. કાગળની લોટરીની જેમ આ કિસ્સામાં પણ વિવિધ ટિકિટો છાપીને તેવી જ રીતે વેચી શકાય છે; છતાં, તે કદાચ વેચાય જ નહીં, કારણ કે ખેલાડી પોતે નંબરો પસંદ કરવાનો આકર્ષણ ગુમાવવાનું પસંદ કરતો નથી. જોકે, પરિસ્થિતિ જે હોય તે હોય, વેચાયેલી ટિકિટોની સંખ્યા, તેમની અનુરૂપ રમવાના નંબરો, દરેક ટર્મિનલમાંથી વેચાયેલી ટિકિટોની સંખ્યા વગેરે સંબંધિત તમામ

વિગતો કેન્દ્રીય સર્વરમાં ઉપલબ્ધ રહે છે. કોઈ નિર્ધારિત યોજના માટે ટિકિટો ઉત્પન્ન કરવાની પ્રક્રિયા ડ્રો યોજાય તે પહેલાં ૩૦ મિનિટે બંધ થઈ જાય છે અને આવી બંધાવસ્થા પછી કોઈપણ રિટેલ ટર્મિનલ તે ડ્રો માટે ટિકિટ ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી, અને ડ્રોના સમયે ડ્રો પૂર્વે તાત્કાલિક તમામ વિગતો સત્તાધિકારીઓને સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ હોય છે. ડ્રો સંબંધિત રાજ્યો પોતે જ છેડછાડમુક્ત ચંત્ર દ્વારા યોજે છે અને તેનું જી ટેલિવિઝન નેટવર્ક પર પ્રસારણ કરવામાં આવે છે તથા સામાન્ય જનતા તેને નિહાળી શકે છે.

૧૯. આ અદાલત સમક્ષ એ પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અધિનિયમની કલમ ૫ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના ઉપયોગમાં અને અગાઉ કેરળને લોટરી-મુક્ત ક્ષેત્ર રાજ્ય જાહેર કરતી બહાર પાડવામાં આવેલી સૂચનામાં આંશિક ફેરફાર કરીને, સરકારે કાગળની લોટરીઓના વેચાણને પરવાનગી આપીને પ્રતિબંધ આંશિક રીતે હટાવ્યો હતો અને કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ તથા ઓનલાઈન લોટરીઓના વેચાણ પર લાદવામાં આવેલ પ્રતિબંધ યથાવત્ અમલમાં રહ્યો હતો, અને કેરળના પ્રદેશને ઓનલાઈન, ઇન્ટરનેટ તથા કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ લોટરી-મુક્ત ક્ષેત્ર તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. રાજ્ય દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટરીઓ અંગેની વિધાનક્ષમતા, જ્યાં કોઈ રાજ્ય લોટરી-મુક્ત રાજ્ય હોય તે સ્થિતિ સિવાય, વિશેષરૂપે કેન્દ્રમાં નિહિત છે અને તે જ બાબતનો વ્યવહાર કરવાની સત્તા માત્ર કેન્દ્રીય સરકારને જ રહેશે. તા. ૨૨.૦૪.૨૦૦૫ ની સૂચના

રાજ્ય દ્વારા આ આધાર પર બહાર પાડવામાં આવી હતી કે કેરળ રાજ્ય ઑનલાઇન લોટરી-મુક્ત ક્ષેત્ર રહેશે.

૨૦. કેરળ રાજ્યનું એવું મંતવ્ય છે કે ઑનલાઇન લોટરી અને પરંપરાગત કાગડી લોટરીઓનો અલગથી વિચાર કરવો જોઈએ અને તેમાં રહેલી સ્વભાવગત પ્રકૃતિ અને લક્ષણોને કારણે બંને દરેક દષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. કેરળ રાજ્યનું એવું પણ મંતવ્ય છે કે ઑનલાઇન લોટરી અધિનિયમ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત લોટરીના લક્ષણોને ધારણ કરતી નથી. હકીકતમાં, કહેવાતી ઑનલાઇન લોટરી લોટરી જ નથી, કારણ કે તે ઇન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરતી વ્યાપક જાળવાણી પદ્ધતિ છે, જે સમક્ષ ધોરણની યોગ્ય નિયમનકારી વ્યવસ્થાના અભાવે જનતાને વિશાળ પ્રમાણમાં છેતરતી છે. ઑનલાઇન કંપનીઓ માત્ર ‘ગેમિંગ’ કરી રહી છે, પરંતુ અધિનિયમ હેઠળ જાહેર કરાયેલ માર્ગદર્શિકાઓ મુજબ કોઈ લોટરી ચલાવી રહી નથી. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે, ભલે એવો દાવો કરવામાં આવે કે ઑનલાઇન લોટરીઓને સર્વત્ર છેડછાડરહિત લોટરી તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે, તેમ છતાં અનુભવથી એવું જણાયું છે કે કહેવાતી ઑનલાઇન લોટરીઓ આર્થિક ક્ષેત્રમાં માહિતી પ્રોધોગિકીના વિકાસનો દુરુપયોગ કરીને મોટી સંખ્યામાં ભોળી જનતાને છેતરતી હતી. કેરળ સરકારે શોધી કાઢ્યું છે અને કેન્દ્ર સરકાર સમક્ષ સ્થાપિત કર્યું છે કે સિક્કિમ રાજ્ય દ્વારા આયોજિત ઑનલાઇન લોટરીઓ અધિનિયમની કલમ ૪ ની જોગવાઈઓનું સ્પષ્ટપણે ઉલ્લંઘન કરે છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ

સંસદે ૦૭.૦૭.૧૯૯૮ના રોજ ઘડ્યો હતો. અધિનિયમ ઘડાતો હતો તે સમયે દેશમાં માત્ર પરંપરાગત કાગદી લોટરી જ ચલાવવામાં આવતી હતી. અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો ત્યારે કોઈ ઓનલાઈન લોટરી અસ્તિત્વમાં નહોતી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રચાર કરવા માટે અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળની શરતો નક્કી કરતી વખતે કેન્દ્રીય અધિનિયમમાં વ્યાખ્યા કલમમાં ઓનલાઈન લોટરીઓની કલ્પના કરવામાં આવી નહોતી અથવા તેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલી શરતોનો હેતુ માત્ર કાગદી લોટરીઓના સંચાલનને આવરી લેવાનો છે. કેરળ સરકારે ઓનલાઈન લોટરીઓમાં રહેલા ઘોર ઉલ્લંઘનો અને છેતરપિંડી તેમજ અપીલકર્તાઓની ગેરકાનૂની પ્રવૃત્તિઓ શોધી કાઢી છે, જેનો સીધો પ્રભાવ કેરળના ૧૫ લાખથી વધુ લોકો પર પડે છે, જેઓ પહેલેથી જ છેતરાયા છે અને પ્રતિ મિનિટના આધારે સતત છેતરાઈ રહ્યા છે. આ લોટરીઓના દુષ્પ્રભાવો રાજ્યમાં ગંભીર પરિમાણ ધારણ કરી ચૂક્યા હતા. અખબારી અહેવાલો, જનતાની અરજીઓ અને પોલીસના અહેવાલો તેના દુષ્પ્રભાવોની વ્યાપકતા દર્શાવે છે, જેમાં આત્મહત્યા, છૂટાછેડા, ઉપવાસજન્ય હાલાકી અને હત્યાઓનો સમાવેશ થાય છે. આથી સામાવાળા-રાજ્યને વધુ કષ્ટ વેઠવો પડ્યો.

૨૧. મેદાલય, સિક્કિમ અને નાગાલેન્ડ રાજ્યની લોટરીઓના મામલામાં અધિનિયમના અનુસંધાને થયેલા ભંગોના વિવરણો કેન્દ્ર સરકારને અગાઉથી જ ૧૨.૦૧.૨૦૦૪ અને ૨૩.૦૮.૨૦૦૪ના રોજ સુપરત કરવામાં આવ્યા હતા,

જેમાંથી કેટલાકનો ઉલ્લેખ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે ચુકાદામાં નીચે મુજબ કર્યો છે:—

"(એ) મેદાલય, સિક્કિમ અને નાગાલેન્ડ રાજ્યોની ઓનલાઈન લોટરીની ટિકિટો લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ ની કલમ ૪(બી) ના ઉલ્લંઘનમાં ટર્મિનલ દ્વારા છાપવામાં આવે છે

(બી) આ રાજ્યોની ટિકિટો એકમાત્ર વેચાણ એજન્ટના લેખનસામગ્રી પર છાપવામાં આવે છે.

(સી) ડ્રોની પ્રક્રિયા એવી રીતે હાથ ધરવામાં આવે છે કે ડ્રો પ્રક્રિયાની પારદર્શિતા અને વિશ્વસનીયતા કતઈ સ્થાપિત થતી નથી. મેદાલયાના નિયમો મુજબ, એક ન્યાયાધીશની હાજરી ગણપૂર્તિ રચશે.

(ડી) ડ્રો દરરોજ ગંભીર જુગારના ઢબે અને અધિનિયમની કલમ ૪(એચ) ના ઉલ્લંઘનમાં યોજવામાં આવે છે અને અધિનિયમની કલમ ૪(એ) ના ઉલ્લંઘનરૂપે એક જ અંકના આધાર પર ઈનામો આપવામાં આવે છે.

(ઈ) વિવિધ લોટરીઓના નામોમાં સ્પષ્ટ સમાનતાઓ છે અને તેઓ એ જ ઈનામની પદ્ધતિનું અનુસરણ કરે છે, જે સ્પષ્ટપણે કલમ ૪(એચ) ને બાજુ પર મૂકી જવાનો પ્રયત્ન દર્શાવે છે."

પછી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે વ્યવહારમાં, કહેવાતી ઓનલાઈન લોટરીઓ તેમાં અંતર્નિહિત રહેલી મોહક જુગારવૃત્તિ દ્વારા સામાન્ય જનતાને ભ્રમિત કરે છે. આ લોટરીઓમાં વપરાતી આધુનિક તકનીક અને તેની તાત્કાલિક

પ્રકૃતિને કારણે લોકો આકર્ષાય છે. તેઓ પોતાનો બધો સમય ઓનલાઈન વેચાણકેન્દ્રોની સામે વિતાવે છે અને પોતાનું બધું ધન બરબાદ કરે છે. તેઓને મળતા સહેલા ઇનામોના લોભમાં ફસાવી દેવામાં આવે છે અને વધુ ને વધુ મોટા ઇનામો મેળવવાની આશાએ તેઓ પોતાના ધનનો બાકી રહેલો ભાગ પણ તેમાં મૂકે છે. આ એક સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે, જે વહેલી સવારથી શરૂ થાય છે અને રાત્રે બહુ મોડાં સુધી ચાલે છે. આ ઓનલાઈન કંપનીઓ દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટરીઓમાં દરેક ૧૫ મિનિટે ડ્રો થાય છે. તકનીકી રીતે, અધિનિયમના હેતુઓને ટાળવા માટે તેઓ તેને ‘સાપ્તાહિક લોટરીઓ’ કહે છે, પરંતુ પરિણામે તેઓ અધિનિયમની ભાવનાને હાસ્યાસ્પદ રીતે પરે ધકેલી રહ્યા છે. તકનીકી દલીલ તરીકે, દરેક લોટરીમાં અઠવાડિયામાં માત્ર એક જ ડ્રો હોય છે. એક લોટરીનો ડ્રો માત્ર આવતા અઠવાડિયામાં જ પુનરાવર્તિત થાય છે. પરંતુ, આ રાજ્યો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી ચુકિત એવી છે કે તેઓ અત્યંત વિચિત્ર નામો આપીને અને ઉપનામો નિમણૂક કરીને ૧૦૦થી વધુ લોટરીઓ ચલાવે છે. કેરળમાં ચાલતી ઓનલાઈન લોટરીઓ અધિનિયમની જોગવાઈઓના સ્પષ્ટ ભંગમાં હતી અને આ હકીકત કેરળ રાજ્ય દ્વારા શોધી કાઢવામાં આવી હતી. કેરળ રાજ્યએ આ હકીકત બે વખત સંઘ સરકારના ધ્યાન પર મૂકી છે. કેરળ સરકારના નિષ્કર્ષોથી જાણવા મળ્યું કે અન્ય રાજ્યો, જેઓની તરફેણી કેરળમાં આ લોટરીઓ ચલાવવામાં આવે છે, તેમનાં ઉપર તેમનો અતિ ઓછો નિયંત્રણ છે અને આ જુગારપ્રકૃતિની લોટરીઓમાંથી મળતી આવકનો મુખ્ય સ્ત્રોત કહેવાતા વચેટિયાઓ દ્વારા, જેઓ ‘એકમાત્ર વેચાણ એજન્ટો’ના નામે કાર્ય કરે છે, ચૂસી

લેવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે, કર્ણાટક અને અરુણાચલ પ્રદેશ રાજ્યો એ પણ ઓનલાઈન લોટરીઓના વેચાણને બંધ કર્યું છે, કારણ કે તેઓએ કેરળ રાજ્ય દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા ભંગોને સ્વીકારી લીધા છે. અધિનિયમની જોગવાઈઓને બાજુ પર રાખીને, તેમજ તેમના વિતરણકર્તાઓ અને એજન્ટો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી શંકાસ્પદ પદ્ધતિઓ મારફતે એકલ અંકની લોટરીઓ પણ, અન્ય રાજ્ય સરકારોના નામે ઓનલાઈન લોટરીઓ ચલાવવામાં આવે છે.

કેટલાક કેસોમાં, કેટલીક લોટરીઓમાં એક અંક સિવાય બાકીના બધા અંકો પૂર્વનિર્ધારિત રીતે અગાઉથી મૂકવામાં આવેલા હોય છે અને ખરીદદારે ફક્ત એક જ અંક પસંદ કરવાનો હોય છે. કેટલાક અન્ય કેસોમાં, બે અંકની સંખ્યા અથવા ત્રણ અંકની સંખ્યામાંનો એક અંક સતત બદલાતો રહે છે, પરંતુ પૂર્વનિર્ધારિત ચક્રીય પદ્ધતિથી, જે દર્શાવે છે કે દ્રો ફક્ત એક અંક માટે જ યોજવામાં આવે છે. લોટરી ટર્મિનલોમાંથી એવું શોધાયું હતું કે મેદાલય અને નાગાલેન્ડ રાજ્યોની ટિકિટો એક જ ટર્મિનલ અને એક જ સમૂહમાંથી અવિરત રીતે એક પછી એક છાપવામાં આવી રહી છે. અન્ય રાજ્ય સરકારોની મુદ્રાંકિત છાપ અને પ્રતીકચિહ્ન વગરની તથા તે રાજ્યોના અધિકૃત અધિકારીની સહી વિના પણ અનેક ટિકિટો કેરળ રાજ્યમાં વેચાતી જોવા મળી છે. નિયમોનો પ્રમાણભૂત સમૂહ સ્ટેશનરીની અને ટિકિટોની પાછળની બાજુએ છપાયેલો હોય છે અને એકથી વધુ રાજ્યોની ટિકિટો એ જ સામગ્રી પર, એ જ ટર્મિનલ દ્વારા, અવિરત પટ્ટાઓમાં છાપવામાં આવી રહી છે. અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનરૂપે, ઓનલાઈન લોટરીઓના વેચાણની આવક સંબંધિત રાજ્યોના જાહેર હિસાબમાં જમા

કરાવવામાં આવતી નથી, પરંતુ તેના બદલે વિતરકો અને એજન્ટો વચ્ચે વહેંચી લેવાય છે. બિનદાવાકૃત રકમની વિગતો અન્ય રાજ્ય સરકારોના જ્ઞાનમાં લાવવામાં આવતી નથી, જ્યારે બિનદાવાકૃત ઇનામી રકમ વિતરકો અને એજન્ટો દ્વારા પોતાના હિતે વાપરી લેવાઈ રહી છે. ડ્રોનું સ્થળ અન્ય રાજ્યોની અંદર ક્યાંય આવેલું જ નથી, જ્યારે તે જ વિતરકોની સુવિધા મુજબ યોજવામાં આવે છે. અન્ય રાજ્ય સરકારોના લોટરી વિતરકો અને એજન્ટો આવી અનૈતિક પદ્ધતિઓનો આશરો લઈ રહ્યા છે અને લોટરી ટર્મિનલોમાંથી દર ૧૫ મિનિટે ઓનલાઇન લોટરીઓ ચલાવી રહ્યા છે. રાજ્યના લોટરી વિભાગે એક દિવસમાં ૪૯ કરતાં વધુ ડ્રો લોટરી વેચાણ કેન્દ્રોમાં યોજાતા હોવાનું શોધી કાઢ્યું હતું.

૨૨. સિક્કિમ રાજ્યની લોટરીઓ અંગેની જોગવાઈઓ ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૧૨.૦૧.૨૦૦૪ના રોજ અહેવાલરૂપે મોકલવામાં આવી હતી. સિક્કિમ સરકાર દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી લોટરીની યોજનામાંથી જાણવા મળ્યું હતું કે તે અધિનિયમની કલમ ૪ની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત નહોતી. વર્ષ ૨૦૦૪ દરમિયાન કેરળમાં વેચાતી સિક્કિમ લોટરીઓ સંબંધિત અનિયમિતતાઓ/ઉદ્વેગનો અંગે આગળના દસ્તાવેજો/સ્પષ્ટીકરણોની વિનંતી સાથે રાજ્ય સરકારના ધ્યાન પર અગાઉથી લાવવામાં આવ્યું હતું. આવી ઉદ્વેગનાઓ/અનિયમિતતાઓમાંથી કેટલીકનો સંક્ષેપમાં નીચે ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે:

"૧. સિક્કિમ સરકાર અને માર્કેટિંગ એજન્ટ એમ/એસ. તાશી ડેલેક ગેમિંગ સોલ્યુશન્સ પ્રા. લિ. વચ્ચે થયેલા કરારના પરિશીલન પરથી એ જણાય છે કે માર્કેટિંગ એજન્ટ સાથેનો કરાર સિક્કિમ ઓનલાઇન નેટવર્ક લોટરી નિયમો અમલમાં આવ્યા તે પહેલાં સાત દિવસ અગાઉ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨ માર્કેટિંગ એજન્ટને જે સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે, તે લોટરી નિયમન અધિનિયમ જે પરવાનગી આપે છે તેનાથી વધુ છે. આ બાબતે સિક્કિમ રાજ્યને ચોક્કસ ટિપ્પણીઓ રજૂ કરવા કહેવામાં આવ્યું હતું.

૩. સિક્કિમ રાજ્ય દ્વારા ડ્રોની પદ્ધતિનું વિગતવાર વર્ણન રજૂ કરવામાં આવ્યું નહોતું, તેથી આ કાર્યાલય તરફથી તે મંગાવવામાં આવ્યું.

૪. સિક્કિમ ઓનલાઇન નેટવર્ક લોટરી નિયમો, ૨૦૦૧ ના નિયમ ૧૨ મુજબ, ટિકિટો પૂર્વમુદ્રિત ટિકિટ સામગ્રી પર છપાવાની રહેશે. સુપર-લોટો અને થન્ડર બોલની ટિકિટોના અવલોકન કરતાં જણાય છે કે સિક્કિમના લોટરીઝના ડિરેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલ નમૂનારૂપ પ્લે સ્લિપ્સ પર પ્લેવિનનો છાપ અને લોગો અંકિત છે. આ દર્શાવે છે કે ટિકિટો રિટેલ કમ્પ્યુટર ટર્મિનલ પર તરત જ મુદ્રિત થાય છે, જે લોટરીઝ (વિનિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ ની કલમ ૪(બી) નો ભંગ કરે છે.

વિ. પ્લે વિનના ઉપ-એજન્ટ અને વિતરકો વચ્ચેનો કરારનામું રજૂ કરવામાં આવ્યું ન હતું. તેમજ કેરળના કેટલાક જિલ્લાઓ માટેના વિતરકોના નામો પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા.

વિ. રાજ્યમાં કાર્યરત ૯૨૬ રિટેલ આઉટલેટ્સની વિગતો સરકાર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી છે. પરંતુ વિતરક અને આ રિટેલ આઉટલેટ્સ વચ્ચેનો કરારાત્મક કરાર રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી.

૭. સિક્કિમ રાજ્ય લોટરીઓ હેઠળના માર્કેટિંગ એજન્ટને ડ્રોના હેતુ માટે આવશ્યક આધારીય માળખું સ્થાપિત કરવાની અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. તે અધિનિયમની કલમ ૪(સી) હેઠળ કાયદેસર રીતે અનુમત્ય હોય તે કરતાં સ્પષ્ટપણે વધુ છે.

૮. કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૪(ઈ) મુજબ, ‘રાજ્ય સરકાર પોતે જ તમામ લોટરીઓના ડ્રો યોજશે.’ પરંતુ વાસ્તવમાં ડ્રોનું આયોજન માર્કેટિંગ એજન્ટ દ્વારા કરવામાં આવે છે, જેના પરિણામે રાજ્ય સરકારની ભૂમિકા માત્ર દર્શક જેટલી રહી જાય છે અને તેથી ઉપરોક્ત જોગવાઈનો ભંગ થાય છે.

૯. થન્ડરબોલમાં છેલ્લી ઇનામ રકમ રૂપિયા ૨૦/- એવી છે કે ‘જ્યારે એક મુખ્ય નંબર અને થન્ડર બોલ (સ્થિર) મેળ ખાતા હોય.’ વિપરીત સ્પષ્ટીકરણો પુરાવા સાથે આપવામાં આવે ત્યાં સુધી, એવું અનુમાન કરવું પડે કે આ એક છદ્મવેશ ધારણ કરેલી એકઅંકીય લોટરી છે, જે કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૪(એ) હેઠળ વિશેષરૂપે પ્રતિબંધિત છે."

ભારત સરકારને લખાયેલા પત્રમાં એ પણ સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે સિક્કિમે માર્કેટિંગ એજન્ટોને અધિનિયમ હેઠળ કાયદેસર રીતે પરવાનગીપાત્ર હોય તે

કરતાં વધુ અધિકારો અને જવાબદારીઓ સોંપી છે. જોકે, માર્કેટિંગ એજન્ટોની નિમણૂક અંગે સિક્કિમ રાજ્યએ જાણ કરી હતી કે તેઓ આ મુદ્દે કાનૂની શાખા સાથે ચર્ચા કરશે. સિક્કિમ રાજ્યએ એ સ્વીકાર્યું છે કે ટિકિટો પ્લેવિન સ્ટેશનરી પર છપાયેલી છે, જેના દ્વારા અધિનિયમની કલમ ૪(બી) ના ઉલ્લંઘનનો સ્પષ્ટ સ્વીકાર થાય છે. ‘થન્ડર બોલ’ લોટરી એક અંકના આધાર પર યોજાઈ રહી છે તેવા આક્ષેપ અંગે સિક્કિમ રાજ્યએ કોઈ ચુકિતસંગત સમજૂતી આપી નથી અથવા કોઈ દસ્તાવેજ રજૂ કર્યો નથી; તેના બદલે રાજ્યએ માત્ર તેનો ઇનકાર કર્યો છે. સિક્કિમ રાજ્યને ઉઠાવવામાં આવેલા આક્ષેપો અંગે વિગતો/દસ્તાવેજો/સ્પષ્ટતાઓ આપવા વિનંતી કરવામાં આવી હોવા છતાં, તેની તરફથી કોઈ જવાબ પ્રાપ્ત થયો નથી. સિક્કિમ સરકારને અગાઉ માંગવામાં આવેલી વિગતો આપવા અને કેરળમાં તેમની દ્વારા શરૂ કરાયેલી નવી લોટરીઓની વિગતો પણ પૂરું પાડવા માટે ૧૧.૦૫.૨૦૦૪ અને ૧૫.૦૬.૨૦૦૪ ના રોજ ચાદ અપાવવામાં આવ્યું હતું. અત્યાર સુધી રાજ્ય તરફથી કોઈ પ્રતિસાદ મળ્યો નથી. આમ, જાન્યુઆરી, ૨૦૦૪ ની સ્થિતિ મુજબ સિક્કિમ રાજ્ય લોટરીઓ સંબંધે દર્શાવવામાં આવેલ ઉલ્લંઘનો અને અનિયમિતતાઓ યથાવત્ ચાલુ છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કેરળમાં જનતા વચ્ચે વેચાતી સિક્કિમ રાજ્ય લોટરીની ટિકિટો સંબંધિત ગેરકાયદેસરતાઓ અને ઉલ્લંઘનો બાબતે કેરળ સરકાર દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા ગંભીર મુદ્દાઓનો નિરાકરણ લાવવા સિક્કિમ સરકાર ઉત્સુક નથી.

નિષ્કર્ષ:

૨૩. દેશમાં કેટલીક પ્રકારની લોટરીના વેપારનું સંચાલન, તેમાં ચાલતી અનિયમિતતાઓ અને સમાજના ગરીબ વર્ગો પર તેના પ્રભાવ અંગે સરકાર દ્વારા ઘણાં સમયથી તપાસ અને પરખ કરવામાં આવી રહી છે. લોકપ્રિય રીતે ઓળખાતી સિંગલ ડિજિટ અને ઇન્સ્ટન્ટ લોટરીઓનો સતત પ્રસાર તથા તેના દ્વારા ઉપજાવવામાં આવેલ લાભ અનેક પરિવારોના વિનાશનું કારણ બન્યું છે, ખાસ કરીને ગરીબ દૈનિક મજૂરો અને નીચા આવકવર્ગો માટે. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સમયાંતરે જારી કરાયેલ માર્ગદર્શિકાઓ તેમજ તાજેતરના ભૂતકાળમાં આ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલ માર્ગદર્શિકાઓ હોવા છતાં, આ દુષ્પ્રવૃત્તિ સંપૂર્ણપણે નાબૂદ થઈ નથી.

૨૪. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે, જો કે તમામ પ્રકારની લોટરીઓનું નિયંત્રણ કરવાનું ઉદ્દેશ્ય ઉક્ત અધિનિયમનું હતું, તેમ છતાં અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો તે સમયે ઓનલાઈન લોટરીઓ કેન્દ્રીય સરકારના વિચારાધીન નહોતી. અન્યથા પણ, ભારતના સંદર્ભમાં ઓનલાઈન લોટરીઓ માત્ર તાજેતરમાં જ લોકપ્રિય બની છે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તે અધિનિયમના અમલીકરણ પછીની બાબત છે, અને તે કારણે જ ભારત સરકારે ૨૦૧૦ ના નિયમો ઘડતી વખતે 'ઓનલાઈન લોટરીઓ' ને વિશિષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરી. આ પૃષ્ઠભૂમિને ધ્યાનમાં રાખતાં, અધિનિયમની સમગ્ર યોજના સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે તે તબક્કે સરકાર તમામ પ્રકારની કાગડી

લોટરીઓ અંગે ચિંતિત હતી. અગાઉ અહીં પુનઃઉત્પન્ન કરાયેલા ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનમાંથી પ્રતિપાદિત થયેલા અધિનિયમના પ્રસ્તાવનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લોટરીઓના નિયંત્રણ સંબંધિત કાનૂની વ્યવસ્થા લાવવાની જરૂરિયાત સિંગલ ડિજિટ અને ઇન્સ્ટન્ટ લોટરીઓના સતત પ્રચલનને કારણે અનુભવાઈ હતી. આ મુખ્યત્વે આવી લોટરીઓના સંચાલનમાં થતી દુરાચારિતાઓ પર અંકુશ મૂકવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું, જે તે સમયે, અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો ત્યારે, માત્ર કાગડી લોટરીઓ જ હતી.

૨૫. ઓનલાઈન લોટરીના કાર્ય વિશે કરવામાં આવેલી દલીલ સંદર્ભે, અમારો વિચારપૂર્વકનો મત એવો છે કે ટર્મિનલ ખાતે ટિકિટોના છાપકામમાં કોઈપણ પ્રકારની હેરાફેરી કરી શકાય છે. ગ્રાહકને એ જાણ થઈ શકતી નથી કે ટિકિટ સેન્ટ્રલ સર્વરના આદેશના આધારે ટર્મિનલ ખાતે છપાઈ છે કે નહીં. સિક્કિમ રાજ્યને ભારતભરમાં આવેલા તેના હજારો ટર્મિનલો પર કોઈ નિયંત્રણ નથી. અધિનિયમની કલમ ૪(એચ) મુજબ, ડ્રો અઠવાડિયામાં એકવાર યોજવાનો હોવો જોઈએ. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે ભાગ્ય અજમાવનાર વ્યક્તિ, ટિકિટ ખરીદ્યા બાદ, ડ્રોના પરિણામની રાહ જોવા માટે એક અઠવાડિયાનો વિરામકાળ મેળવે. પરંતુ, ઓનલાઈન લોટરીઓની યોજનામાં અનેક લોટરીઓ એકસાથે ચાલે છે. તેથી, ઘણી લોટરીઓ યોજવાથી એક જ દિવસે થોડા મિનિટોના અંતરે અનેક ડ્રો થઈ શકે છે અને ભોળી જનતા તેમાં સતત જોડાયેલી રહેશે તથા તેની બધી બચત સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી વારંવાર ટિકિટો ખરીદાતી રહેવાની સંપૂર્ણ

સંભાવના છે. તેથી, જો સરકાર જાહેર હિતમાં ઓનલાઈન લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય લે, તો જોરદાર આધારભૂત કારણો ન હોય ત્યાં સુધી આ અદાલતે ઉક્ત નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. અગાઉ ઠરાવ્યા મુજબ, આ અદાલતે બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) માં જે રીતે કલમ પનું અર્થઘટન કર્યું છે તે મુજબ, નિશ્ચિત લોટરીની ટિકિટનું વેચાણ પ્રતિબંધિત કરી શકાય, શરતે કે સંબંધિત રાજ્ય સરકાર પોતે તે લોટરી ચલાવતી ન હોય. જુગારની અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિને દમન કરવા માટે રચાયેલા આ સ્વરૂપના કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે, આ અદાલતે હેતુલક્ષી અર્થઘટનની સંકલ્પનાને સ્વીકારવી જોઈએ અને શક્ય હોય તો લોકોને જુગારના દૂષણથી બચાવવાનો આશય ધરાવતી સૂચનાને બચાવવી જોઈએ.

૨૬. એ નિર્વિવાદ બાબત છે કે લોટરી જુગારનો એક પ્રકાર છે. અતિપ્રાચીન સમયથી તમામ સભ્ય સમાજોમાં જુગારને એક હાનિકારક દુર્ગુણ તરીકે માનવામાં આવ્યો છે. ઋગ્વેદો, સ્મૃતિઓ અને અર્થશાસ્ત્રોએ જુગારને દુર્ગુણ તરીકે નિંદ્યો છે. અનેક ન્યાયાધીશો અને વિદ્વાન લેખકો જુગારની નિંદા બાબતે એકમત છે. અનુભવ દર્શાવે છે કે લોટરીના વ્યાપક ઉપદ્રવની સરખામણીએ જુગારના સામાન્ય પ્રકારો તુલનાત્મક રીતે ઓછા હાનિકારક છે. પહેલો પ્રકાર થોડા લોકો અને થોડાં સ્થળો સુધી મર્યાદિત રહે છે, પરંતુ પછીનો સમગ્ર સમાજને ગ્રસ્ત કરે છે; તે દરેક નિવાસસ્થાને પ્રવેશે છે; તે દરેક વર્ગ સુધી પહોંચે છે; તે ગરીબોની

કઠોર મહેનતની કમાણી પર ડાકો મારે છે; અને તે અજ્ઞાન તથા સરળમતિ લોકોને લૂંટી લે છે.

૨૭. વર્સ એન્ડ ફ્રેન્ડ્સ, બટરવર્થ્સ, ૩૭ આવૃત્તિના પાનું ૭૧ પર, નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:

સંસદના આ અધિનિયમોના અર્થઘટનમાં (હાલમાં લોટરીઝ એન્ડ અમ્યુઝમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૯૭૬ જુઓ) આ બાબત સંપૂર્ણપણે ભૂલવી જોઈએ નહીં કે લોટરી કાનૂને જે અનિષ્ટને અટકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તે એવું અનિષ્ટ હતું કે જ્યાં ગરીબ લોકો, જેમની પાસે પોતાના બાળકોને ખવડાવવા માટે માત્ર થોડા પેન્સ જ હોય, તેઓ જઈને એ થોડા પેન્સ લોટરીમાં મૂકી દેતાં અને તે ગુમાવી બેસતાં, અને સમાજશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ આ એક ખરાબ બાબત હતી.

૨૮. બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝેસ (ઉપરોક્ત) માં પણ, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

૪૭. ધર્મશાસ્ત્રના સંદર્ભો, પ્રતિષ્ઠિત લેખકોના મતો, એન્સાયક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા અને બોસ્ટન લો રિવ્યુ તેમજ અન્ય સંદર્ભોમાંથી, અમે જાણીએ છીએ કે તેમાંથી દરેકે, જેમ અમે નિરીક્ષણ કર્યું છે તેમ, એવો નિષ્કર્ષ કર્યો છે કે લોટરી જુગારના ક્ષેત્રમાં જ રહે છે.

રાજ્યપ્રાયોજિત હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ તેને એક અનિષ્ટ તરીકે જ નીચી દષ્ટિએ જોવામાં આવી હતી. પ્રાચીન સમયથી લઈને આજદિન સુધી, રાજા દ્વારા કે આધુનિક સમયમાં રાજ્ય દ્વારા આવક ઉપજાવવા માટે તેને કાયદેસર બનાવવામાં આવી હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ, આ પ્રધાને દૂર કરવા અંગે સૌએ ચિંતા વ્યક્ત કરી છે. આ પ્રકારની કાયદેસર માન્યતા પણ માત્ર આવક ઉપજાવવાના એકમાત્ર હેતુ માટે જ હતી અને તે પણ મર્યાદિત અવધિ માટે હતી, કારણ કે આ મર્યાદિત હેતુ માટે પણ તેની નિંદા કરવામાં આવી હતી. આ બધું મળી, પ્રાચીન શાસ્ત્રો દ્વારા તેમજ વિવિધ દેશોની અદાલતો દ્વારા પ્રગટ થતી, લોકોની અંતરાત્મામાં લોટરીના સ્વરૂપ અને લક્ષણ અંગે જે સમજ રહેલી છે તેનું સ્પષ્ટ ચિત્ર રજૂ કરે છે.

આ અદાલતે વધુમાં ઉમેર્યું:

પદ...પરંતુ, તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી અને તમામ દેશો દ્વારા આ માન્ય કરવામાં આવ્યું છે કે જુગાર પોતાના સ્વભાવથી જ ગરીબ માણસને ધનિક માણસ બનાવવાનો ભ્રમજનક વાયદો કરે છે; ઘોર આર્થિક સંકટમાં સપડાયેલ વ્યક્તિની તરસ બુઝાવવાની હોય અથવા રાતોરાત ધનિક બની જવાની ઉગ્ર ઈચ્છા ધરાવતી વ્યક્તિ હોય, તેને લોટરીના ચુંબકીય પ્રભાવક્ષેત્રમાં તે વિનાશક અસર સાથે ખેંચી લાવે છે. ઘણી વખત, આવી આશાઓ, ભલે સફળ થવાની સંભાવના અતિ દૂરસ્ત હોય, તેમ છતાં તેમાં બેફામ સમૃદ્ધિપ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહન

આપે છે, પરિણામે તે પોતે અને તેનો પરિવાર બરબાદ થાય છે. ઈનામની રકમના વિશાળપણાંથી પ્રેરિત આ પ્રલોભક આશા ક્યારેય ઓછી પડતી નથી. લોટરીમાં થયેલા ગુકસાન અને નિષ્ફળતાઓ નિરોત્સાહ પેદા કરવા બદલે, ગુકસાનની ભરપાઈ કરવા તેમજ તેની કલ્પિત તિજોરી ભરવા માટેની માદક આશા સાથે આ ધૂનને વધુ વધારે છે. જ્યારે આ સંજોગ આ કલ્પલોકી આશા સાથે મિશ્રિત થાય છે, ત્યારે તે વ્યક્તિ નશાની લત ધરાવનારની જેમ વારંવાર લોટરીના ચક્રમાં ફરીથી ખેંચાઈ જાય છે. અનિવાર્ય રીતે, તેના પરિવારનું સુખ નષ્ટ થાય છે. તે દેવાભારની દીર્ઘકાલીન સ્થિતિમાં ધકેલાઈ જાય છે...

૨૯. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૪૬(૧) સાતમી અનુસૂચિમાં સૂચિ ૧ (યુનિયન સૂચિ) માં દર્શાવાયેલા વિષયો અંગે કાયદા બનાવવાની સંસદની વિશિષ્ટ સત્તા સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૨૪૬(૨) મુજબ, સંસદ તથા કોઈપણ રાજ્યનું વિધાનમંડળ સાતમી અનુસૂચિમાં સૂચિ ૩ (સમવર્તી સૂચિ) માં દર્શાવાયેલા કોઈપણ વિષય સંબંધે કાયદા બનાવવાની સત્તા ધરાવે છે. જોકે, બંધારણની કલમ ૨૪૬(૩) મુજબ, સાતમી અનુસૂચિમાં સૂચિ ૨ (રાજ્ય સૂચિ) માં દર્શાવાયેલા વિષયો અંગે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા રાજ્યના વિધાનમંડળને છે. વધુમાં, લોટરી બાબતને આવરી લેતી વિશિષ્ટ પ્રવેશિકા અસ્તિત્વમાં હોવાથી, લોટરી પર કાયદેસર વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા સંસદના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રાધિકારમાં આવશે, તેમ છતાં તે જુગારનું એક સ્વરૂપ છે અને સામાન્ય રીતે સૂચિ ૨ (રાજ્ય સૂચિ) ની વસ્તુ નં. ૩૪ હેઠળ આવરી લેવાતું હોય.

સંસદે, સૂચિ ૧ (યુનિયન સૂચિ) ની વસ્તુ નં. ૪૦ મુજબ લોટરી અંગે કાયદો ઘડવાની તેમાં નેહવાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૯૮ ઘડ્યો. અધિનિયમની કલમ ૩ માં નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે, કલમ ૪ માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, કોઈ રાજ્ય સરકાર કોઈ લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન કરશે નહીં. રાજ્ય સરકારને, કલમ ૪ માં દર્શાવેલ શરતોને આધીન રહી, લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન આપવા માટે સત્તાપ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે; જે કલમ અગાઉ ૪ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છે. એકદમ સ્પષ્ટ છે કે લોટરી અંગે કાયદા ઘડવાની સત્તા ભલે માત્ર સંસદમાં નેહવાયેલી હોય, તથાપિ આ સત્તા સંબંધિત રાજ્યોને સોંપવામાં આવી છે, પરંતુ તે કલમ ૪ માં દર્શાવાયેલ શરતોને આધીન જ રહેશે. અધિનિયમની કલમ ૧૨ માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓના બળે, સરકાર સત્તાવાર ગેઝેટમાં સૂચના દ્વારા, અધિનિયમની જોગવાઈઓ અમલમાં મુકવા માટે નિયમો બનાવી શકે છે. કલમ ૧૨ માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ દ્વારા તેમાં નેહવાયેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, કેરળ રાજ્યએ " કેરળ પેપર લોટરીઝ (રેગ્યુલેશન) નિયમો, ૨૦૦૫ " ઘડ્યા છે.

૩૦. અધિનિયમની જોગવાઈઓ, વિશેષ કરીને અધિનિયમની કલમ ૧૨, સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે 'લોટરીઓ' વિષય પર કાયદો બનાવવા ની સત્તા ભલે સંસદના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રાધિકારમાં હોય, તેમ છતાં કાયદેસર કરવાની સત્તા પણ સંસદ દ્વારા દેશમાં સંબંધિત રાજ્યોને સોંપવામાં આવી છે અને ઉપર જણાવ્યા મુજબ, એ

સત્તાના પ્રયોગમાં કેરળ રાજ્યએ વાસ્તવમાં ૨૦૦૫ ના નિયમો ઘડ્યા છે. આ બાબત નોંધપાત્ર છે કે કલમ ૫ વધુમાં રાજ્ય સરકારને અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત લોટરીના ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા આપે છે. જોકે, અધિનિયમની કલમ ૫, બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) માં ગંભીર પડકાર હેઠળ હતી. થોડા ભિન્ન શબ્દપ્રયોગમાં રજૂ કરાયેલા આ પડકારનો સાર એવો હતો કે અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય કરવાની સત્તા રાજ્યને સોંપવી એ સંસદે પોતાની મૂળભૂત વિધાનસત્તા, કોઈ નીતિ વિના અથવા માર્ગદર્શિકા વિનાની સ્થિતિમાં, સોંપી દીધી હોવાનું છે અને સંસદે પોતાની વિધાનસત્તાનો સંપૂર્ણ પરિત્યાગ કર્યો હતો, જે નિર્વસ્ત્ર સોંપાઈ હતી; તેથી તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરનાર હતી. રાજ્યો દ્વારા અને વિશેષ કરીને તમિલનાડુ રાજ્ય દ્વારા, જેણે અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો પરંતુ પોતાની લોટરીઓ ચાલુ રાખી હતી, એવો પ્રતિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે કલમ ૫ ના સાદા વાંચન પરથી એવું બને છે કે કોઈ રાજ્ય પોતાની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂક્યા વિના અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે. ભારત સંઘ અને ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યએ પણ એવી દલીલ ઉઠાવી હતી કે કલમ ૫ નું એવું અર્થઘટન કરવું જોઈએ કે પ્રતિબંધ મૂકવાનો અધિકાર માત્ર તે જ રાજ્યને મળે, જે પોતાની નીતિરૂપે પોતાની લોટરી ચલાવવાની મંજૂરી આપતું ન હોય. જો એવું હોય, તો શક્ય છે કે કોઈ ભેદભાવ રહે નહીં, કારણ કે તે તમામ રાજ્યો પર સમાન રીતે લાગુ પડશે. ઉપર જણાવ્યા

મુજબ વિદ્વાન વકીલોની સંબંધિત દલીલોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે નીચે મુજબનો પ્રશ્ન ઘડ્યો:

૮૧. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, જે કાનૂની સિદ્ધાંત પ્રગટ થાય છે તે એવો છે કે મૂળ સત્તાધિકારીની આવશ્યક વિધાનસત્તાનું પ્રત્યાયોજન પ્રતિનિયુક્તને કરવું, તેની પોતાની વિધાનસત્તાનો પરિત્યાગ ગણાશે અને જો તે કોઈપણ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો વિના હોય, તો તે કાનૂનની નજરે ટકી શકે તેમ નથી...

ઉપરોક્ત પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, આ અદાલતે પ્રથમ એ બાબતે કારણો નોંધ્યા હતા કે સંઘ દ્વારા સત્તા રાજ્યોને શા માટે સોંપવામાં આવી હતી. અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:—

૮૩. અનરાજ કેસ-૧ માંથી જે પ્રગટ થાય છે તે મુજબ, કેટલાક રાજ્યો આ લોટરીઓ દ્વારા પોતાની આવક વધારવા માટેની નીતિરૂપે સંઘની પરવાનગી માગી હતી, જે પરવાનગી અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળના રાષ્ટ્રપતિ આદેશ દ્વારા આપવામાં આવી હતી, જોકે તેમાં એ પણ નોંધાયેલું છે કે, અનુચ્છેદ ૨૯૮ હેઠળની તેમની વિસ્તૃત કાર્યપાલક સત્તાને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા પરવાનગી વિના પણ રાજ્ય પોતાની સ્વલોટરીઓ રાખવાની નીતિરૂપે પોતાનો વિવેકાધિકાર વાપરી શકતું હતું.

તેમાંથી વધુમાં એ પણ પ્રગટ થાય છે કે, જ્યાં સુધી સંસદ કોઈ કાયદો બનાવે નહીં, ત્યાં સુધી લોટરી શરૂ કરવાનો કે તેને બંધ કરવાનો નિર્ણય દરેક રાજ્યની કાર્યપાલક સત્તાના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં આવે છે. આ તેનું કારણ એ છે કે રાજ્યએ નીતિગત નિર્ણય તરીકે સિદ્ધાંતતઃ એ નક્કી કરવાનું હોય છે કે તે આ સ્વરૂપે આવક એકત્રિત કરવા ઈચ્છે છે કે નહીં. અનુચ્છેદ ૨૯૮ નો લાભ એ છે કે તે રાજ્યસીમાથી પર લાગુ પડે છે; તે પરપ્રદેશીય છે; અને એ કારણસર રાજ્ય લોટરીઓને ચાલી ૧ ની પ્રવેશિકા ૪૦ માં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તેથી, સંઘીય રચનામાં એક રાજ્ય અને બીજા રાજ્ય વચ્ચે સમન્વય સાધવા માટે સંઘે ભૂમિકા ભજવવી પડે છે. તેથી, નિયમન દ્વારા તેને તેના ઉદ્દેશ્યોને સાધવા પડે છે. જો કોઈ રાજ્ય જુગાર રમવા ઈચ્છતું ન હોય, તો સંઘ તે રાજ્યને જુગાર રમવા માટે બાધ્ય કરી શકતું નથી. પોતાની લોટરીઓ ચલાવવી કે બંધ કરવી, તે બાબત દરેક રાજ્યના વિવેકાધિકાર પર મૂકવામાં આવી છે. દરેક રાજ્યએ પોતાની નીતિ નક્કી કરવાની છે અને પોતાના વિષય અંગે ચિંતિત રહેવાનું છે. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, સંઘ કોઈ રાજ્યને તેની પોતાની લોટરીઓ ચલાવવી જ પડશે એમ બાધ્ય કરી શકતું નથી. પરંતુ અન્ય રાજ્યોના પ્રદેશમાં ચલાતી રાજ્ય લોટરીઓ ઉપરનો નિયંત્રણ સંઘને સોંપવામાં આવ્યો છે. સંઘ દ્વારા સત્તાપ્રદાન ન કરવામાં આવ્યું હોય ત્યાં સુધી, રાજ્ય પોતાના પ્રદેશમાં પણ અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકતું નથી. આ મુશ્કેલી રાજ્યએ અનુભવી હતી, જેનો

સંકેત અનરાજ કેસ-૧ માં આપવામાં આવ્યો છે. એવું જણાય છે કે એ જ કારણસર સંસદે કલમ ૫ હેઠળ આ સત્તા રાજ્યને પ્રતિનિધિત્વરૂપે સોંપી છે...

૩૧. સંઘ દ્વારા રાજ્યોને સત્તા સોંપવા સુધી પહોંચાડનાર પૃષ્ઠભૂમિનો વિચાર કર્યા પછી, શું એવી સત્તા સોંપાણીનું અર્થઘટન એવું કરી શકાય કે તે તેની આવશ્યક વિધાનકારી સત્તાની સોંપણી સમાન બને અને તે પણ કોઈ માર્ગદર્શન વિના અથવા અંકુશરહિત હોય, તે પ્રશ્નની તપાસ કરવામાં આવી. તે પ્રશ્નનો જવાબ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો:-

"૮૪. કલમ ૨(બી) માં લોટરીઓની વ્યાખ્યા ચીકી અથવા સંયોગ દ્વારા ઇનામોના વિતરણની યોજના તરીકે કરવામાં આવી છે. આ વ્યાખ્યા પોતે જ સ્વીકારે છે કે રાજ્ય લોટરીઓમાં પણ કોઈ કૌશલ્ય વિના માત્ર સંયોગથી ઇનામો પ્રાપ્ત થવાના હોય છે; તેથી તેનો સ્વભાવ જુગારમય છે. કલમ ૩ એ પ્રતિબંધ મૂકે છે કે કલમ ૪ ની ઉપકલમો (એ) થી (કે) હેઠળ નિર્ધારિત શરતો વિના કોઈ રાજ્ય લોટરીનું આયોજન કરી શકાશે નહીં. કલમ ૪ રાજ્ય લોટરીઓ દ્વારા પાલન કરવામાં આવવાની શરતો નિર્ધારિત કરે છે. કોઈ રાજ્ય લોટરી શરૂ કરવી કે નહીં તે દરેક રાજ્યની નીતિ પર છોડવામાં આવ્યું છે, કારણ કે આ અધિનિયમ તે વિષયે મૌન છે. એકમાત્ર નિયંત્રણ એટલું છે કે, જો તે એવો નિર્ણય કરે, તો તેને કલમ ૪ હેઠળ નિર્ધારિત શરતોનું પાલન કરવું જ પડશે. ત્યારબાદ કલમ ૫ આવે છે, જે પડકારનો વિષય છે, અને જેના દ્વારા દરેક અન્ય રાજ્ય દ્વારા આયોજિત

લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે રાજ્યને સત્તા સોંપવામાં આવી છે. જો કોઈ રાજ્ય પોતાની પ્રજાને લોટરીના જુગારના આધીન રાખવા ઇચ્છતું ન હોય, તો તેને અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા નથી. આ દોષને દૂર કરવા માટે રાજ્યોને તેમની પોતાની નીતિ મુજબ એવું કરવાની સત્તા સોંપાણી દ્વારા આપવામાં આવી છે. તેના બળે હવે રાજ્ય સરકાર પોતાના પ્રદેશની અંદર દરેક અન્ય રાજ્યની લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે. ત્યારબાદ, કલમ ૬ કલમ ૪ નું કડક પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માંગે છે.

આ હેઠળ કેન્દ્રીય સરકાર કોઈપણ રાજ્ય લોટરી, જે કલમ ૪ અથવા કલમ ૫ હેઠળ નિર્ધારિત શરતોના ઉલ્લંઘનમાં ચલાવવામાં આવતી હોય, તેને પ્રતિબંધિત કરી શકે છે. કલમ ૭ દર્શાવે છે કે આ અધિનિયમ કેટલો કડક છે, કારણ કે આ અધિનિયમની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરનાર દરેક વ્યક્તિ સામે, ભલે તે સરકારના વિભાગના વડા હોય કે એજન્ટ, પ્રોત્સાહક અથવા વેપારી હોય, બે વર્ષની કઠોર કેદની સજા કરીને તેને દંડનીય અપરાધ બનાવવામાં આવ્યો છે. કલમ ૮ આવા અપરાધને સંજોય અને બિનજામીનપાત્ર બનાવે છે. એ જ રીતે, કલમ ૯ કંપનીઓ દ્વારા કરાયેલા અપરાધો અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. કલમ ૧૦ આ અધિનિયમ, નિયમ અથવા આદેશની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવા માટે રાજ્ય સરકારને દિશા-નિર્દેશ આપવાનો અધિકાર કેન્દ્રીય સરકારને સોંપે છે. કલમો ૧૧ અને ૧૨ અનુક્રમે કેન્દ્રીય અને રાજ્ય સરકારોને સોંપવામાં આવેલી નિયમ બનાવવાની સત્તા અંગે છે. કલમ ૧૩ દ્વારા ઓર્ડિનન્સ રદ કરવામાં આવે છે.

આથી, સમગ્ર અધિનિયમ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે જે વિષય સાથે વ્યવહાર કરે છે તે સ્વભાવથી જુગારનો છે. અધિનિયમનો હેતુ દરેક રાજ્યના પોતાની લોટરી શરૂ કરવાના કે બંધ કરવાના નીતિ-નિર્ણયને નિયંત્રિત કરવાનો નથી, પરંતુ કોઈ રાજ્ય પોતાની લોટરી ચલાવવાનો નિર્ણય કરે તો તેમાં નિર્ધારિત પદ્ધતિઓ અને શરતો દ્વારા તેનું નિયમન કરવાનો છે. સમગ્ર અધિનિયમનો ભાર એ પર છે કે જો તમે લોટરી ચલાવવી હોય તો શરતોનું કડકપણે પાલન કરવું પડે. તેથી, તેના પાલન માટે કડક ઉપાયો નક્કી કરીને દુરાચારની અતિસૂક્ષ્મ સંભાવના પણ દૂર થાય તે માટે શરતો દ્વારા નિયમન કરવામાં આવે છે. અધિનિયમના અવલોકનથી ખુલાસો થાય છે કે અધિનિયમની યોજના તેના પ્રયોગમાં મર્યાદિત છે અને તે સ્વીકારે છે કે જે વિષય સાથે તે વ્યવહાર કરે છે તે સ્વભાવથી જુગારનો છે. અમે જેમ કહ્યું છે તેમ, રાજ્ય લોટરીઓ દ્વારા આવક એકત્ર કરવી કે ન કરવી તે અંગેનો નિર્ણય માત્ર રાજ્યના નીતિ-નિર્ણયના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં આવે છે અને તેમાં ન તો સંઘ અને ન તો સંસદ હસ્તક્ષેપ કરે છે, તેમજ અધિનિયમ હેઠળ એવો કોઈ સંકેત પણ નથી. આથી, જે પ્રશ્ન બાકી રહે છે તે એ છે કે જો કોઈ રાજ્ય નક્કી કરે કે તેને કોઈ લોટરી જ ન જોઈએ, પરંતુ અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ ઉપર પોતાની અધિકારિતાનો અભાવ હોવાથી તે પોતે નિરાધાર અનુભવે, તો તેમાંથી બહાર આવવાનો ઉપાય શું? આ કાર્ય માત્ર સંસદ દ્વારા અથવા આવી ઈચ્છા ધરાવતા રાજ્યને આવી સત્તા સોંપવાથી જ થઈ શકે, અને તે કલમ ૫ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અણરાજ કેસ-૧ [(૧૯૮૪) ૨ એસ.સી.સી. ૨૯૨] માં નોંધાયેલી રાજ્યની આવી નિરાધાર સ્થિતિ માટેનો

ઉપાય પડકારાયેલ જોગવાઈ હેઠળ રાજ્યને આ સત્તા સોંપીને પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે. આથી એવા રાજ્યને પોતાના પ્રદેશની અંદર લોટરી (જુગાર) મુક્ત વિસ્તાર હાંસલ કરવાનો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં મદદ મળે છે.

એક યોગ્ય અને સચિંતિત ઉપાય. આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે માર્ગદર્શિકા શું હોઈ શકી હોત— જો રાજ્ય લોટરીઓ જુગાર હોય અને સામાન્ય વ્યવહારમાં તેને કોઈ સ્વતંત્ર સંવિધાનિક અધિકાર હેઠળ ‘વેપાર અને વાણિજ્ય’ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. એવો અધિકાર ભલે અનુચ્છેદ ૨૯૮ હેઠળ માન્ય કરાયેલો હોય, તેમ છતાં અન્ય રાજ્યો માન્ય કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત ન થાય ત્યાં સુધી તેનો લાભ લેતા રહી શકે, અને જો કોઈ રાજ્ય પોતાના રાજ્યની અંદર લોટરી-મુક્ત વિસ્તાર ઇચ્છે અને તે માટેની સત્તા એવા રાજ્યને સોંપવામાં આવી હોય, તો આ પરિસ્થિતિ, પૃષ્ઠભૂમિ અને વિષયના સ્વભાવને જોતા એમ કહી શકાય નહીં કે આવી સોંપણી તેની આવશ્યક વિધાનસત્તાની સોંપણી છે. આવી સોંપણીમાં જરૂરી એકમાત્ર માર્ગદર્શિકા એ છે કે રાજ્ય એક રાજ્યને બીજા રાજ્યથી અલગ કરીને મનસ્વી રીતે પસંદગી ન કરે, અને એવી માર્ગદર્શિકા આ કલમમાં પહેલેથી જ આપવામાં આવી છે. તે જોગવાઈ કરે છે કે એવો પ્રતિબંધ ત્યારે જ મૂકી શકાય જ્યારે તે દરેક અન્ય રાજ્ય પર પણ સમાન રીતે લાગુ કરવામાં આવે. જ્યાં સુધી આવી સોંપણી સામેનો અવશેષ હુમલાનો ક્ષેત્ર છે, અને જેનો આ કેસમાં વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે, તે એ છે કે રાજ્ય એક તરફ દરેક અન્ય રાજ્યની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, પરંતુ પોતાની લોટરીઓ ચલાવતું રહી શકે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે

જ્યારે કોઈ રાજ્ય જાહેર હિતમાં નીતિરૂપે કોઈપણ જુગાર પ્રવૃત્તિને મંજૂરી ન આપવાના હેતુથી અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, ત્યારે પોતાની જ લોટરીઓ ચલાવીને એ જ જાહેર હિતનો ભંગ કરે છે. આ સત્ય છે કે જ્યાં સુધી આ જોગવાઈને મર્યાદિત અર્થમાં એમ ન વાંચવામાં આવે કે રાજ્ય અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ ત્યારે જ મૂકી શકે જ્યારે તે નીતિરૂપે પોતાની લોટરીઓ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકે, ત્યાં સુધી તે દર્શાવવામાં આવેલી મનસ્વી પરિસ્થિતિઓને આધીન રહેશે અને વધુ ઊંડા પરીક્ષણમાં કદાચ ટકી નહીં શકે. પરંતુ, જોગવાઈને મર્યાદિત અર્થમાં વાંચવાથી, જેને એ રીતે વાંચવી જરૂરી છે કે પોતાના રાજ્યની અંદર લોટરી-મુક્ત વિસ્તાર નક્કી કરનાર રાજ્ય જ અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓને પ્રતિબંધિત કરી શકે, એવી સત્તાના પ્રયોગ માટે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. અધિનિયમની યોજના અને વિવાદાસ્પદ વિષયના સ્વભાવને ધ્યાને લેતાં, આ માર્ગદર્શન જોગવાઈમાં જ અંતર્નિહિત અને સહજરૂપે સમાયેલું છે. જો તમિલનાડુ રાજ્ય તરફથી રજૂ કરાયેલું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે કે સત્તાનું સોંપણું સર્વથા નિરંકુશ છે, તો પછી એવી દલીલ કે આવી સોંપણી કોઈપણ માર્ગદર્શિકા વિના અંકુશવિહોળી છે, તે ખૂબ જ વજનદાર બને છે. તમિલનાડુ રાજ્ય તરફથી એ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે લોટરીઓને તબક્કાવાર પ્રતિબંધિત કરી શકાય, અર્થાત્ પોતાની લોટરીઓ ચાલુ રાખતાં હોવા છતાં અન્ય લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકાય, કદાચ જાહેર નીતિ, કાયદો અને વ્યવસ્થા, રાજકીય કારણો, નૈતિકતા વગેરે માટે. શ્રી ગાંગુલી દ્વારા રજૂ કરાયેલું એવું અર્થઘટન ટકી રહે તે માટે સંસદે કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ આપેલી

હોવી જોઈએ હતી. આપું અર્થઘટન એ દલીલના જાળમાં ફસાય છે કે આ સોંપણી અંકુશવિહોણી છે. તેથી, જો બે અર્થઘટનો શક્ય હોય, તો જે અર્થઘટન જોગવાઈની માન્યતા જાળવી રાખે તે સ્વીકારવું જોઈએ. તેથી, શ્રી ગાંગુલી દ્વારા આપવામાં આવેલું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવી શકતું નથી.

"૮૫. કલમ ૫ હેઠળ રાજ્યને સત્તાના પ્રત્યાયોજન સામેના આક્ષેપના બે ભાગ છે. ઉત્તરાર્ધ એવો છે કે, જેના દ્વારા તે દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત લોટરીની ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, અને જેના કારણે એક રાજ્યને બીજા રાજ્યથી અલગ રીતે ભેદભાવ કરવા રાજ્યઓને કોઈ પણ પ્રકારની વિવેકસત્તાનો અવકાશ રહેતો નથી. તેથી, જો તે નક્કી કરે કે કોઈ પણ રાજ્યની લોટરીની ટિકિટો વેચવામાં ન આવે, તો તે એક રાજ્યને છોડીને બીજા રાજ્ય સામે મનસ્વી પસંદગી કરી શકતું નથી.

જ્યારે તે, નીતિરૂપે, અન્ય રાજ્યોની લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નિર્ણય કરે છે, ત્યારે તેને દરેક અન્ય રાજ્ય, અર્થાત્ તમામ રાજ્યો માટે પ્રતિબંધ મૂકવો આવશ્યક છે અને આવી સત્તા સોંપણીને સંસદની વિધાન સત્તાનું ત્યાગ ગણાવી શકાય નહીં કે તેને અનિયંત્રિત અથવા માર્ગદર્શનવિહોણી પણ કહી શકાય નહીં. અમે કહી ચૂક્યા છીએ તેમ, વિષયની પ્રકૃતિ અને અધિનિયમના હેતુને ધ્યાનમાં લેતાં, જેનો ઉદ્દેશ દરેક રાજ્યને રાજ્ય લોટરીઓ ચલાવવાના તેના પ્રયત્નમાં સહાય કરવાનો છે, જેમાં પોતાની લોટરી

શરૂ કરવી કે બંધ કરવી પણ સમાવવામાં આવે છે, અને જ્યારે કોઈ રાજ્ય પોતાના રાજ્યમાં લોટરીમુક્ત ક્ષેત્ર ઈચ્છે, ત્યારે દરેક અન્ય રાજ્યની લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટેની આવી સત્તા સોંપાણીને અમાન્ય કહી શકાય નહીં. પ્રથમ ભાગ અંગે બે અર્થઘટનો શક્ય છે; કલમ પના સાદા વાંચન મુજબ, કોઈ રાજ્ય પોતાની લોટરી ચલાવી શકે અને છતાં અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે. આ અર્થઘટન ભેદભાવ તરફ દોરી જાય છે અને અનિયંત્રિત સત્તા સોંપાણી અંગેની ટીકા માટે દ્વાર ખોલે છે. વધુમાં રજૂઆત એવી છે કે જો દરેક અન્ય રાજ્યની લોટરી ટિકિટોના વેચાણ પર પ્રતિબંધ જાહેર નીતિ તરીકે, નૈતિકતાને અસર કરતા અને તેના પ્રજાજનો પર થતાં અનુસંગી અનિષ્ટ પ્રભાવના આધાર પર મૂકવામાં આવે, તો રાજ્ય પોતે જ પોતાની લોટરી ચલાવે, જે તે જ વિષયને અસર કરે છે જેના માટે અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તે માટે કોઈ ચુકિત જણાતી નથી. સાચું છે કે જો આપું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે તો આ રજૂઆતમાં બળ છે. બીજી બાજુ, સંઘ તરફથી રજૂઆત એવી છે કે આ કલમની ભાષાનું સીમિત અર્થઘટન કરવું પડશે. પોતાની લોટરી રાખવી કે ન રાખવી તેનો નિર્ણય જાહેર હિતમાં હોવો જોઈએ. રાજ્ય દ્વારા અધિકૃત કરાયેલી અથવા રાજ્ય દ્વારા આયોજિત લોટરીઓમાંની કોઈપણ રાખવાનો નિર્ણય જાહેર હિતમાં જ હોવો જોઈએ. શક્ય છે કે તે જાહેર આવક એકત્ર કરવા માટે હોય અથવા કોઈ જાહેર હેતુ માટે હોય. સેન્ટ્રલ ઈનલેન્ડ પોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. બ્રોજો નાથ ગાંગુલી એ.આઈ.આર. પરિષદ ૯૩માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

જાહેર હિત, જાહેર કલ્યાણ અને જાહેર સુખાકારીને કોઈ ઈજા અથવા નુકસાન થવું જોઈએ નહીં. તેથી, રાજ્ય લોટરી ચલાવવાનો નિર્ણય તેના પ્રજાજનો પર પડતા તેના દુષ્પરિણામોની ચેતના સાથે લેવો જરૂરી છે. તેથી નિર્ણય કરતાં પહેલાં રાજ્યએ જાહેર કલ્યાણ અને પોતાની પ્રજા પર થતી હાનિ વચ્ચે સમતોલ મૂલવણી કરવી પડે. શક્ય છે કે કોઈ નિર્ધારિત પ્રસંગે, તેની આર્થિક ક્ષમતાની મર્યાદા અને સમયની આવશ્યકતા ધ્યાનમાં રાખીને, રાજ્યને વિશાળ જનહિતમાં પોતાની આવક વધારવા માટે પોતાની જ લોટરીઓ ચલાવવાનો નિર્ણય કરવો પડે; અને જો તે પ્રજાજનો પર પડતા દુષ્પરિણામોની સામે તોલવામાં આવે અને લોટરી ચલાવવાથી જાહેર કલ્યાણને વધુ લાભ થતો હોય, તો પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી, અથવા આ વધારાના સ્ત્રોત માટે કોઈ વધુ સારો માર્ગ મળી ન આવે ત્યાં સુધી, અથવા તેની પ્રજા પર થતી દુષ્પરિણામકારી અસર વધુ ભારરૂપ ન બને ત્યાં સુધી, તે દુષ્પરિણામોને પછાડવા પડે. આ કસરત દરેક રાજ્યએ જાતે કરવાની છે અને સંઘે તેમાં અવરોધરૂપ થવું નહીં. દરેક રાજ્યએ નક્કી કરવાનું છે કે તેનું જાહેર કલ્યાણ શું છે અને જાહેર હિતને ઈજા કઈ બાબતથી થાય છે. રત્ન ચંદ હીરા ચંદ વિ. અસ્કર નવાઝ જંગ ના ચુકાદામાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, જાહેર હિત અથવા કલ્યાણ શું બને છે તે સમય પર નિર્ભર રહે છે. જે સામાજિક પરિસ્થિતિમાં કરારનો અમલ કરાવવાનો પ્રયત્ન થાય છે, તે જ ઈજાનું તથ્ય, તેનો સ્વભાવ અને તેની માત્રા નક્કી કરે છે.

૮૬. તેથી, જ્યારે પણ કોઈ રાજ્ય પોતાની લોટરીઓ ચલાવવાનો અથવા ન ચલાવવાનો નિર્ણય કરે છે, ત્યારે તે નિર્ણય જાહેર હિતમાં જાહેર નીતિ તરીકે રાજ્યએ જ લેવો પડે છે. એકવાર પોતાના રાજ્યને લોટરી-મુક્ત ક્ષેત્ર બનાવવાનો એવો નિર્ણય લેવામાં આવે, પછી સંસદ દ્વારા સોંપવામાં આવેલી સત્તા અધિકારાતીત હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૮૭. કલમ ૫ ના સાદા વાંચનથી અમને જણાય છે કે તે દરેક અન્ય રાજ્ય દ્વારા આયોજિત લોટરીઓની ટિકિટોના વેચાણ પર, રાજ્ય સરકારને તેના રાજ્યની અંદર પ્રતિબંધ મુકવાની સત્તા આપે છે. તેમજ, તેના શબ્દપ્રયોગને સ્વતંત્ર રીતે વાંચીએ તો, એવી વાત પણ તેમાં ક્યાંય નથી કે આવી સત્તાનો ઉપયોગ રાજ્ય પોતાની જ લોટરી ચલાવતી વખતે કરી શકે કે ફક્ત ત્યારે જ કરી શકે જ્યારે એવું રાજ્ય પોતાની લોટરી ચલાવતું ન હોય. તેથી, ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો તે મુજબ, બે સંભવિત અર્થઘટનો ઊભા થાય છે. અર્થઘટનાના સ્થિર થયેલા સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં, જોગવાઈને સીમિત અર્થમાં વાંચવા માટે સંઘ દ્વારા આપવામાં આવેલ અર્થઘટનામાં તત્ત્વ છે. તેનો અર્થ એવો થાય કે રાજ્ય આવી વિવેકસત્તાનો ઉપયોગ ત્યારે જ કરી શકે જ્યારે તે પોતાના પ્રદેશની અંદર, પોતાની લોટરી સહિત, કોઈપણ લોટરી ન રાખવાનો નિર્ણય કરે. આવી પરિસ્થિતિમાં, પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી આ મર્યાદાથી બંધાયેલો છે, જે પોતે જ રાજ્ય માટે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શનરૂપ છે; તેથી તેને અનિયંત્રિત પ્રત્યાયોજન કહી શકાય નહીં. તેથી, તેના પ્રથમ ભાગ અંગે પણ તેને મનમાનીભર્યું અથવા

અનિયંત્રિત કહી શકાય નહીં. આથી, કલમ ૫ ની માન્યતા જાળવી રાખવા માટે સંઘ દ્વારા આપવામાં આવેલ અર્થઘટનાને મંજૂરી આપવા અંગે અમને કોઈ સંકોચ નથી."

૩૨. ઉપર ઉદ્ધૃત મુજબ આ અદાલતે કરેલા અવલોકનોના આધારે, અપીલકર્તાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે કેરળ રાજ્ય, જ્યાં સુધી તે અન્ય રાજ્યોની તેમજ કેરળ રાજ્યની લોટરીના અન્ય સ્વરૂપો ચલાવતું હોય, ત્યાં સુધી કોઈપણ પ્રકારની લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકી શકતું નથી. પરસ્પર વિરુદ્ધ દલીલો પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કર્યા બાદ, અમે અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની દલીલ સ્વીકારવા પ્રવૃત્ત નથી.

૩૩. પક્ષકારોના વકીલોએ **બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત)** મામલામાં ઉઠાવેલા પરસ્પર વિરોધી તર્કોના આધારે આ અદાલતે જે પ્રશ્ન ઘડ્યો હતો, તે એવો હતો કે મુખ્ય વિધાનકર્તાની આવશ્યક વિધાનસત્તાનું પ્રત્યાયોજન પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારીને કરવું શું પોતાની વિધાનસત્તાનું પરિત્યાગ ગણાશે કે નહીં, અને જો તે કોઈ માર્ગદર્શિકાઓથી રહિત હોય તો શું તે કાયદાની દૃષ્ટિએ અસ્થિર ગણાશે. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જો રાજ્ય નક્કી કરે કે તે કોઈ લોટરી ઈચ્છતું નથી, પરંતુ અન્ય રાજ્યો દ્વારા આયોજિત લોટરીઓ અંગે તેની પાસે અધિકારક્ષેત્ર ન હોવાને કારણે તે પોતાને અસહાય અનુભવે, તો તે માત્ર સંસદ

દ્વારા અથવા આવી ઈચ્છા ધરાવતા રાજ્યને આ સત્તા સોંપીને જ શક્ય બની શકે, અને તે કલમ ૫ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. કલમ ૫ હેઠળ આ સત્તા રાજ્યને સોંપીને ઉપાય પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે. તે રાજ્યને તેની સીમાઓની અંદર ‘લોટરી-મુક્ત વિસ્તાર’ હાંસલ કરવા માટેના તેના હેતુને સિદ્ધ કરવામાં મદદરૂપ થશે. માર્ગદર્શિકાઓ અંગે વિચારણા કરતાં આ અદાલતે આગળ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે જો કોઈ રાજ્ય પોતાને લોટરી-મુક્ત વિસ્તાર બનાવવું ઇચ્છે, તો એવું કહી શકાય નહીં કે આવું પ્રત્યાયોજન આવશ્યક વિધાનસત્તાનું હશે. આવા પ્રત્યાયોજનમાં જરૂરી એકમાત્ર માર્ગદર્શિકા એટલી જ છે કે રાજ્ય એક રાજ્યને બીજાની સરખામણીએ પસંદગીપૂર્વક અલગ રીતે વર્તે નહીં, અને તેવી માર્ગદર્શિકા કલમમાં પહેલેથી જ આપવામાં આવી છે. જો પ્રતિબંધ તમામ રાજ્યો પર અને લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકનાર રાજ્ય પર પણ સમાન રીતે લાગુ કરવામાં આવે, તો પ્રત્યાયોજન અતિશય, અમાર્ગિત અને અનિયંત્રિત હતું એવો તર્ક નિર્બળ બની જાય. અમે સંતોષ પામીએ છીએ કે અધિનિયમની કલમ ૧૨માં સમાયેલ જોગવાઈઓના બળે કેન્દ્રે લોટરીઓ અંગે કાયદો બનાવવાની પોતાની સત્તા રાજ્યોને પ્રત્યાયોજિત કરી છે, અને વધુમાં અધિનિયમની કલમ ૫માં રહેલી જોગવાઈઓના બળે અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવા બાબતે વિશિષ્ટ પ્રત્યાયોજન પણ કરવામાં આવ્યું છે. મુખ્ય વિધાનકર્તાની આ વિધાનસત્તાનું પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારીને કરાચેલું પ્રત્યાયોજન કેન્દ્ર દ્વારા વિધાનસત્તાનું પરિત્યાગ ગણાશે નહીં, અને જો સંબંધિત રાજ્ય પોતાના રાજ્યમાં તથા અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકે, તો તે કોઈ માર્ગદર્શિકા

વિના ગણાશે નહીં અને કાયદાની દૃષ્ટિએ ટકાઉ ગણાશે. અન્ય રાજ્યોની લોટરીઓ પર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ બાબતે જે સત્ય છે, તે જ, અમારી દૃષ્ટિએ, કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની લોટરી બાબતે પણ સત્ય રહેશે, કારણ કે પ્રત્યાયોજિત સત્તાનો ઉપયોગ પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારી દ્વારા પોતાના રાજ્યમાં તેમજ અન્ય રાજ્યો અંગે પણ સમાનરૂપે થાય તો એ સત્તાનું પ્રત્યાયોજન માન્ય ઠરાવવામાં આવ્યું છે. ઉપર સંપૂર્ણ રીતે વર્ણવેલા કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના સંદર્ભમાં, અમે ઠરાવીએ છીએ કે જ્યારે કેરળ રાજ્ય પોતાના રાજ્યમાં કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, ત્યારે તે અન્ય કોઈપણ રાજ્યની આવી લોટરીના વેચાણ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે, અને તે કાયદાની દૃષ્ટિએ અસ્થિર ગણાશે નહીં, ન તો તે કાયદા વિરુદ્ધ ગણાશે, જેમ કે આ અદાલતે બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) મામલામાં ઠરાવ્યું છે.

૩૪. અમે એ પણ ઠરાવીએ છીએ કે આ વિધાનકારી સત્તાના પરિત્યાગનો મામલો નથી અને જો લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકતું વિધાન એકસરખી રીતે લાગુ કરવામાં આવે તો તે કોઈપણ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો વિના હોવાનું ગણાશે નહીં. માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો વિના આવશ્યક વિધાનકારી સત્તાના પ્રત્યાયોજનના મુદ્દાના અર્થઘટનના આધારે, અમે ઠરાવીએ છીએ કે આ કેન્દ્રની વિધાનકારી સત્તાના પરિત્યાગનો મામલો નથી અને વધુમાં, જો ઓનલાઇન લોટરી પરનો પ્રતિબંધ એકસરખી રીતે લાગુ પડે, તો તે કોઈપણ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો વિના પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો મામલો ગણાશે નહીં.

૩૫. ધ સિનિયર ઇલેક્ટ્રિક ઇન્સ્પેક્ટર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આ અદાલતે, તુલનાત્મક રીતે આધુનિક એવા અધિનિયમોના અર્થઘટનમાં સહકાલીન અર્થઘટન ના સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ કરી શકાય કે નહીં તે વિચારતાં, નીચે મુજબ નિર્ધારિત કર્યું હતું:-

કાનૂની સ્થિતિનો સાર આ રીતે રજૂ કરી શકાય છે:- કોક દ્વારા નિર્ધારિત 'કોન્ટેમ્પોરેનિયા એક્સપોઝિટિયો' નામક સિદ્ધાંત પ્રાચીન કાયદાઓના અર્થઘટનમાં લાગુ પાડવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તુલનાત્મક રીતે આધુનિક અધિનિયમોના અર્થઘટનમાં નહીં. અર્થઘટનની પદ્ધતિમાં આ ફેરફાર માટે યોગ્ય કારણ છે. રચનાનો મૂળભૂત નિયમ એ જ રહે છે, ભલે અદાલતને પ્રાચીન કાયદાની કોઈ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવાનું કહેવામાં આવે કે આધુનિક કાયદાની, અર્થાત્, વિધાનમંડળની વ્યક્ત થયેલી મનશા શું છે. કદાચ સ્થિર સમાજમાં કાર્યરત વિધાનકારી સંસ્થાને એવી મનશા આક્ષેપિત કરવી મુશ્કેલ છે કે તેની મનશા વિશાળ વ્યાપ ધરાવતા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી જેથી વપરાયેલ શબ્દરચનાથી આવરી લેવાયેલા ભાવિ વિકાસને તેના વ્યાપમાં સમાવી શકાય. તેની મનશાને માત્ર તે સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ સુધી મર્યાદિત રાખવી વધુ યુક્તિસંગત છે, જ્યારે કાયદો બનાવવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ આધુનિક પ્રગતિશીલ સમાજમાં વિધાનમંડળની મનશાને તે સમયે અનુરૂપ ગણાતી અર્થસીમા સુધી મર્યાદિત રાખવી અયોગ્ય ગણાશે;

સમાજને શાસિત કરવા માટે કાયદા બનાવતું આધુનિક વિધાનમંડળ, જે ઝડપથી આગળ વધી રહ્યો છે, તે સમયગાળાની ગતિ સાથે અને માનવીય પ્રવૃત્તિના સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય, વૈજ્ઞાનિક તથા અન્ય ક્ષેત્રોમાં આવેલા ક્રાંતિકારી પરિવર્તનોને કારણે, એ જ સંકલ્પનાને વિસ્તૃત અર્થ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે બાબતે જાગૃત હોવું જોઈએ, એવો અનુમાન લેવો જોઈએ. ખરેખર, વિરુદ્ધ મનશા પ્રગટ ન થાય ત્યાં સુધી, વપરાયેલા શબ્દોને એવો અર્થ અપાવવો જોઈએ કે, જો તે શબ્દો તેવા નવા તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને આવરી લેવા સક્ષમ હોય, તો તે તેમને પણ સમાવી લે.

૩૬. સ્ટેટ વિ. એસ.જે. ચૌધરી (પૂર્વોક્ત) મામલામાં, આ અદાલતે પરિચ્છેદ ૧૦ માં ફ્રાન્સિસ બેનિયન દ્વારા લખાયેલ સ્ટેટ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશન, સેકન્ડ એડિશનમાં સમાવાયેલ એક અવતરણનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, આ ઠરાવ માટે કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ તેની સ્વભાવગત રચનાને કારણે એક "ચાલુ અધિનિયમ" છે. ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૦ નું પુનરુત્પાદન નીચે મુજબ છે:—

(૨) એવું અનુમાન કરવામાં આવે છે કે સંસદનો આશય એ હોય છે કે અદાલત અમલમાં રહેલા અધિનિયમ પર એવો અર્થઘટન લાગુ કરે જે તેની શબ્દરચનાને સતત અધતન કરે જેથી અધિનિયમ મૂળરૂપે રચાયો ત્યારથી થયેલા ફેરફારોને સ્થાન મળી શકે (અધતન અર્થઘટન). જ્યાં

સુધી તે કાયદા તરીકે અમલમાં રહે છે, ત્યાં સુધી તેને હંમેશા બોલતું હોય તેમ માનવું જોઈએ. તેનો અર્થ એ છે કે કોઈપણ તારીખે તેના અમલ દરમિયાન, અધિનિયમની ભાષા, ભલે તે આવશ્યક રીતે તેના પોતાના સમય સાથે જોડાયેલી હોય, તેમ છતાં તેને વર્તમાન કાયદા તરીકે માનવાની આવશ્યકતા અનુસાર અર્થઘટિત કરવી જોઈએ.

* * *

તેના અનુસરણમાં આવતી ટિપ્પણીઓમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અમલમાં રહેલ અધિનિયમને હંમેશા બોલતું માનવામાં આવે છે. વધુમાં, આ રીતે પણ જણાવવામાં આવ્યું છે:

"પ્રવર્તમાન અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતાં, અર્થઘટકને એવો અનુમાન કરવાનું રહે છે કે સંસદનો એવો આશય હતો કે અધિનિયમ કોઈપણ ભવિષ્યકાળમાં એવી રીતે લાગુ કરવામાં આવે કે મૂળ સચ્ચા આશયને અમલમાં મુકાય. તેથી, અધિનિયમ પસાર થયા પછી કાયદા, સામાજિક પરિસ્થિતિઓ, પ્રૌદ્યોગિકી, શબ્દોના અર્થ અને અન્ય મુદ્દાઓમાં થયેલા કોઈપણ સંબંધિત ફેરફારો માટે અર્થઘટકે યોગ્ય છૂટછાટ રાખવાની રહે છે. જેમ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનું બંધારણ 'જીવંત બંધારણ' તરીકે માનવામાં આવે છે, તેમ પ્રવર્તમાન બ્રિટિશ અધિનિયમને 'જીવંત અધિનિયમ' તરીકે માનવામાં આવે છે. આજના અર્થઘટનમાં એવો અનુમાન સામેલ છે કે સંસદે બહુ પહેલાં એવી પરિસ્થિતિ માટે જોગવાઈ કરી હતી જે તે સમયે અસ્તિત્વમાં નહોતી, તો પણ તે આ અર્થઘટન વિરુદ્ધનો કોઈ દલીલરૂપ આધાર બનતો નથી. સંસદ પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં

આવે છે કે તે વિધાનની શબ્દરચનામાં સમયગત વિકાસોની પૂર્વકલ્પના કરે. મસૂદાકાર ભવિષ્યનું પૂર્વાનુમાન કરવાનો પ્રયત્ન કરશે અને શબ્દરચનામાં તેના માટે જોગવાઈ કરશે.

* * *

આથી, ભૂતકાળના દિવસોમાં બનાવાયેલ કાયદાને આજે, વર્ષો દરમિયાન પ્રાપ્ત થયેલી ગતિશીલ પ્રક્રિયાના પ્રકાશમાં, તેની ભાષાના વર્તમાન અર્થમાં તેવી ફેરફાર સાથે વાંચવો જોઈએ કે જે હવે મૂળ વિધાનિક ઇરાદાને અમલમાં મૂકે. ગતિશીલ પ્રક્રિયાની વાસ્તવિકતા અને અસર ક્રમશઃ સમાયોજન પ્રદાન કરે છે. તે વર્ષ પ્રતિ વર્ષ થતા ન્યાયિક અર્થઘટનથી રચાય છે. તેમાં કાર્યપાલક અધિકારીઓ દ્વારા થતી પ્રક્રિયાનો પણ સમાવેશ થાય છે.

૩૭. તેવી જ રીતે, એસ.આઈ.એલ. ઇમ્પોર્ટ યુ.એસ.એ. (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે ફરીથી નીચે મુજબ પુનરોચ્ચાર કર્યો છે:—

૧૬. ફ્રાન્સિસ બેનિયનએ સ્ટેચ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશનમાં આ બાબત પર ભાર મૂક્યો છે કે કાયદાનું અર્થઘટન એવું કરવું જરૂરી છે કે તેમાં “અધિનિયમ પસાર થયા પછી કાનૂન, સામાજિક પરિસ્થિતિઓ, ટેકનોલોજી, શબ્દોના અર્થ તથા અન્ય બાબતોમાં થયેલા સંબંધિત કોઈપણ ફેરફારો માટે યોગ્ય અવકાશ રાખવામાં આવે”.

૧૭. કાયદાકીય જોગવાઈઓને અદ્યતન બનાવવાની આવશ્યકતા માટે, અદાલતો પર એ ફરજ છે કે તેઓ અધિનિયમ દ્વારા અનુમતિપાત્ર સંપૂર્ણ હદ સુધી અર્થઘટનની પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ કરે. ઉપરોક્ત પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૬૭ પરનો નીચેનો અવતરણ આ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા સ્ટેટ વિ. એસ.જે. ચૌધરી કેસમાં અનુમોદન સાથે ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવ્યો છે:

એવું અનુમાન કરવામાં આવે છે કે સંસદનો આશય એવો છે કે અદાલત કોઈ પ્રવર્તમાન અધિનિયમ પર એવી વ્યાખ્યા લાગુ કરે, જે તેની શબ્દરચનાને સતત અદ્યતન બનાવતી રહે જેથી અધિનિયમ જ્યારે પ્રારંભિક રીતે ઘડવામાં આવ્યો ત્યારથી થયેલા ફેરફારોને સ્થાન મળી શકે (અદ્યતન વ્યાખ્યા). જ્યાં સુધી તે કાયદા તરીકે અમલમાં છે, ત્યાં સુધી તેને સદૈવ બોલતું હોય તેમ માનવું જોઈએ. તેનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈપણ તારીખે તેના અમલ દરમિયાન, અધિનિયમની ભાષા ભલે અનિવાર્ય રીતે તેના પોતાના સમયગાળામાં નિહિત હોય, તેમ છતાં તેને વર્તમાન કાયદા તરીકે માનવાની આવશ્યકતા અનુસાર જ અર્થઘટિત કરવી જોઈએ.

૩૮. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકીના ક્ષેત્રમાં સતત વિકાસને ધ્યાને લેતાં, સંસદે ૧૯૯૮ માં અધિનિયમ પસાર કર્યો ત્યારે ઑનલાઈન લોટરીઓ પ્રચલિત ન હતી, છતાં તે બાદના સમયે અસ્તિત્વમાં આવી. આ અદાલતે બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) માં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતો તે સમયે

અસ્તિત્વમાં રહેલી કાગદી લોટરીઓ પર લાગુ પડશે. તેમાં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતો ઓનલાઇન લોટરીઓ અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીઓને અલગ વર્ગ ગણતાં તેમના પર પણ લાગુ પડશે. તેમાં પ્રતિપાદિત કરાયેલો સિદ્ધાંત એવો છે કે જો રાજ્ય સરકારને અન્ય દરેક રાજ્ય દ્વારા આયોજિત, સંચાલિત અથવા પ્રોત્સાહિત કોઈપણ લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવો હોય, તો તેને પોતાની લોટરીના વેચાણ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકવો પડશે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે જો કોઈ વિશિષ્ટ રાજ્ય દ્વારા કાગદી લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે, તો તે કાગદી લોટરી પર સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધ મૂકવો પડશે. તેવી જ રીતે, જો કોઈ રાજ્ય દ્વારા ઓનલાઇન અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો હોય, તો તે રાજ્ય સહિત તમામ રાજ્યોની એવી ઓનલાઇન લોટરી અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરી પર પણ પ્રતિબંધ મૂકવો પડશે. આ દ્રષ્ટિકોણથી જોતા, અમારું વિચારી-વિમર્શી મત છે કે કેરળ રાજ્યને પોતાના રાજ્યમાં ઓનલાઇન અથવા ઇન્ટરનેટ લોટરીઓના વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો સંપૂર્ણ હક હતો અને તેમાં કોઈ ખામી નથી. તે અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળ તેને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓની પૂર્ણ હદમાં આવે છે. રાજ્ય સરકાર કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત શરતોને આધીન રહી લોટરીનું આયોજન, સંચાલન અથવા પ્રોત્સાહન કરી શકે છે અને જો કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત શરતોનું કોઈ ઉલ્લંઘન થાય, તો એવી લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકવો રાજ્ય સરકાર માટે હંમેશાં ખુલ્લો વિકલ્પ રહેશે અને એવો પ્રતિબંધ અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળ રાજ્યને સોંપાયેલી વિધાનાત્મક સત્તાની હદમાં આવશે, કારણ કે તેવા પ્રસંગે રાજ્ય માત્ર સંસદે બનાવેલા અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પાલન જ કરતું હશે. વિધમાન

કેસના તથ્યો તેમજ ઓનલાઈન લોટરીઓના વેચાણ જે રીતે અને જે પદ્ધતિથી કરવામાં આવે છે તેની તપાસ કરતાં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે તે અધિનિયમની કલમ ૪ માં સમાયેલ જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે. વાસ્તવમાં, દલીલો દરમિયાન નીચલી અદાલતો દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોને ખંડિત કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો નહોતો. કોઈપણ સ્થિતિમાં, બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતે કરેલા અવલોકન પરથી સ્વીકારાયેલો અભિપ્રાય સંભવિત છે.

૩૯. અમારી સુવિચારિત મતાનુસાર, વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે તેમના ચુકાદામાં યોગ્ય રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે "ન્યાયસંગતતા દૃષ્ટિએ, આ સ્વીકારવું જ પડે કે સર્વોચ્ચ અદાલતના **બી.આર. એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત)** માં કરાયેલ અર્થઘટનના પ્રકાશમાં, કલમ ૫ બે અર્થઘટનોને સ્વીકારતી છે. એક અર્થઘટન એવું છે કે રાજ્ય કોઈપણ પ્રકારની લોટરી ઉપર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, જો તે સ્વયં કોઈપણ લોટરી ચલાવતું જ ન હોય. બીજું અર્થઘટન એવું છે કે રાજ્ય લોટરીના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકાર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, જો તે તે પ્રકારની લોટરી ચલાવતું ન હોય, ભલે તે અન્ય પ્રકારની લોટરીઓ ચલાવતું હોય. આ અધિનિયમ લોટરીથી ઉપજતા દુષ્પરિણામને દબાવવા માટે જ હેતુપૂર્વક રચાયેલ છે. તેથી, અમને લાગે છે કે અધિનિયમના ઉદ્દેશને આગળ વધારતું અર્થઘટન અનુકૂળ માનવું જોઈએ. તેનો અર્થ એ થાય છે કે રાજ્ય ઓનલાઈન લોટરીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે, જો તે ઉક્ત પ્રકારની લોટરીઓ ચલાવતું ન હોય. **બી.આર.**

એન્ટરપ્રાઇઝિસ (ઉપરોક્ત) નો નિર્ણય, જે કાગદી લોટરીઓ પર પ્રતિબંધના પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત હતો, એવો અર્થઘટન સ્વીકારવામાં અવરોધરૂપ બનતો નથી. તદનુસાર, વાંધાજનક જાહેરનામું અધિનિયમની કલમ ૫ નો ભંગ કરે છે એવો મુખ્ય પડકાર નકારી કાઢવામાં આવે છે.

૪૦. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતા, તા. ૨૩.૦૫.૨૦૦૬ ના રોજ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા પારિત આદેશમાં અમને કોઈપણ ખામી જણાતી નથી; પરિણામે, અપીલો અને રિટ અરજીઓ નિષ્ફળ જાય છે અને તે મુજબ ફગાવી દેવામાં આવે છે. જોકે, પક્ષકારોને પોતાના પોતાના ખર્ચ વહન કરવા મુક્ત રાખવામાં આવે છે.

The translation of this judgment has been provided by

M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.